

Bożena Tuziak
Uniwersytet Rzeszowski

AUTORYTET JAKO ZJAWISKO SPOŁECZNE. WYMIAR LOKALNY

Celem artykułu jest ukazanie wieloaspektowości i złożoności problematyki autorytetu. Punktem wyjścia charakterystyk i analiz jest zarysowanie różnorodności definicyjnych i teoretycznych ujęć autorytetu. Na tym tle dokonano rekonstrukcji typologii autorytetu spotykanych w naukach społecznych oraz scharakteryzowano jego funkcje. Poprzez charakterystykę ważniejszych mechanizmów i sfer oddziaływania autorytetu ukazano znaczenie tego zjawiska w życiu społecznym. Szczególną uwagę – w kontekście przywołanych ujęć i klasyfikacji – zwrócono na występowanie zjawiska autorytetu w społecznościach lokalnych, gdyż na tym poziomie jego społeczna rola (między innymi inspirująca, regulacyjna, integrująca) jest niezwykle istotna z punktu widzenia funkcjonowania ładu społecznego i rozwoju wspólnot lokalnych.

Główne pojęcia: autorytet, typologia autorytetu, funkcje autorytetu, lokalny wymiar autorytetu.

Od dwudziestu lat w Polsce dokonuje się głęboka przebudowa życia społecznego i gospodarczego, następuje przyspieszenie procesów rozwojowych i modernizacyjnych, skutkiem czego jest między innymi „przewartościowanie” wielu wartości oraz wyraźnie zaznaczający się ich kryzys. Jedną z jego oznak jest odrzucenie lub brak ważnych społecznie autorytetów, brak zaufania do instytucji publicznych i ludzi je reprezentujących (Sztompka 2007). Istnieje zatem konieczność zarówno badania, jak i praktycznego odbudowania autorytetu i podniesienia jego społecznego znaczenia w wymiarze osobowym i instytucjonalnym.

Zagadnienie społecznych uwarunkowań powstawania i funkcjonowania autorytetu nabiera fundamentalnego znaczenia w okresie radykalnych zmian społecznych, którym towarzyszą, między innymi, zaburzenia i reorientacje w systemie aksjonormatywnym społeczeństwa. Autorytet jest jednym z mechanizmów kształtowania nowego ładu społecznego i nowego systemu aksjologicznego, poszukiwania sensu życia i dokonywania ważnych wyborów i przewartościowań w tym zakresie. W sytuacjach historycznych, postrzeganych jako przełomowe, a zarazem generujących zjawiska kryzysowe,

istnieje duże zapotrzebowanie na autorytet. Społeczeństwo polskie od wielu lat przeżywa kryzys wartości i autorytetów. Wydaje się jednak, że obejmuje on w różnym stopniu poszczególne segmenty i poziomy społeczeństwa. Można w związku z tym sformułować hipotezę, wymagającą empirycznej weryfikacji, że uogólnionemu kryzysowi autorytetu towarzyszy jego odradzanie się i rosnąca funkcjonalna użyteczność na poziomie wspólnot lokalnych.

Obserwacja rzeczywistości społecznej skłania do wniosku, że im mniejszy układ społeczno-terytorialny (np. wieś, gmina), tym większa rola i zarazem akceptacja autorytetu, ponieważ – na poziomie lokalnym – jego „nośnikiem” stają się bardziej osoby niż instytucje, osoby z reguły znane bezpośrednio, zwłaszcza w środowisku wiejskim. Wymiar lokalny jest zatem swoistym generatorem, „matecznikiem” autorytetu. Należy oczekiwać, że na poziomie lokalnym autorytet nadal pełni szereg ważnych funkcji społecznych, między innymi jako źródło wzorców, skuteczny mechanizm oddziaływań socjalizacyjnych, impuls aktywności i innowacyjności człowieka, czynnik uwarstwienia społecznego, integracji, umacniania władzy.

Podjęcie pogłębionego namysłu nad problematyką autorytetu w społecznościach lokalnych (a następnie badań empirycznych w tym zakresie) implikuje konieczność ukazania jej na szerszym tle teoretycznym, uwzględniającym złożoność i wieloaspektowość autorytetu jako zjawiska społecznego.

Wielowymiarowość rozumienia autorytetu

Termin „autorytet” zarówno w potocznym użyciu, jak i w naukowych analizach obrósł wieloma znaczeniami, w związku z tym trudno poddaje się jednoznacznym interpretacjom i precyzyjnym charakterystykom (Witkowski 2008: 13–82). Autorytet w naukach społecznych bywa określany jako właściwość osoby lub instytucji, która jest szczególnie uprawniona do wydawania poleceń i zarządzeń; jako relacja między dwiema instytucjami, z których jedna pozostaje zwierzchnia, a druga podporządkowana; jako zaleta porozumienia, na mocy którego zostało ono zaakceptowane (Peabody 1968: 473, za Marcińczyk 1991: 14).

W różnych sposobach rozumienia i definiowania autorytetu uwidaczniają się liczne kontrowersje i wielość perspektyw w ujmowaniu istoty tego pojęcia (por. Pye 1962; Bendix 1963; Sztumski 1966; Ossowski 1983; Bocheński 1993; Mikołajko 1991; Bauman 1996; Stróżewski 1997; Gołębiowski red. 2002; Aleksander 2002; Giddens 2007). Jako przykład może tu posłużyć definicja zaproponowana przez Roberta Michelsa, według której autorytet to „zdolność (wrodzona lub nabyta) wywierania przewagi wobec grupy” (Michels 1930: 319). Takie ujęcie autorytetu zostało poddane krytyce przez Ro-

berta Biersteda (1964), według którego autorytet jest relacją, a nie zdolnością. Wyrażna różnica, która zarysowała się w tych ujęciach autorytetu, dotyczyła również wzajemnych powiązań między władzą a autorytetem. Dla Michelsa autorytet to manifestacja władzy, natomiast w rozumieniu Biersteda autorytet jest zjawiskiem władzy, jest usankcjonowaną, zinstytucjonalizowaną władzą (Biersted 1964: 67–81).

Różnorodność rozumienia i definiowania autorytetu znajduje także wyraz w koncepcjach rozwijanych na gruncie teorii socjologicznych (Mikołajko 1991: 19–39). Vilfredo Pareto twierdził, iż potrzeba autorytetu jest stałą i wewnętrzną cechą natury ludzkiej, że stanowi on – jako residuum – jeden z koniecznych warunków tworzenia się wszelkich społeczności, podobnie jak poczucie zależności, afektu, poważania czy obawy. Georg Simmel wyróżnił dwie postacie autorytetu – treści i formy w stosunkach nadrzędności i podrzędności zachodzących w interakcjach międzyludzkich, przy spontanicznym współdziałaniu podmiotu podporządkowanego z autorytetem. Emile Durkheim ujmował autorytet jako formę „przymusu zewnętrznego” (presji społecznej), przeobrażonej w „wewnętrzne skłonności” i oddziałującej wyłącznie przez wpojone wcześniej jednostce w wychowaniu, wzory wartości. Max Weber traktował zjawisko autorytetu jako indywidualną irracjonalną potrzebę wewnętrzną, opartą na niedeterminowanej interesami wierze. Talcott Parsons ujmował autorytet jako formę wpływu przeobrażonego w „zinstytucjonalizowaną władzę”. Podstawą kreowania tak rozumianego autorytetu jest „zinstytucjonalizowane oczekiwanie związane z rolą społeczną”, zatem autorytet to aspekt władzy w systemie społecznej interakcji, przejawiający się w formie zinstytucjonalizowanej władzy nad innymi ludźmi. Robert Merton istotę autorytetu ujmował jako właściwość pozycji społecznej, będącej podstawą wpływu. Wyróżnił przy tym pozycję ogólną (status, ranga, stan, stanowisko), pozycję konkretną (arystokrata, klasa wyższa, średnia, niższa, parweniusz), struktury uwarstwienia (system klas otwartych, kasta, hierarchia ekonomiczna, polityczna, społeczna) oraz właściwości pozycji społecznej (jej źródła, symbole, kryteria, wyznaczniki). Na tym ostatnim poziomie umieścił właśnie autorytet – obok bogactwa, władzy, prestiżu, osiągnięć, stylu życia itd.

Interesujące rozważania dotyczące istoty autorytetu zawarte są w koncepcjach Georga C. Homansa i Petera Blaua, rozwijanych w ramach paradygmatu teorii wymiany. Blau analizował proces przeistaczania się władzy w uznany autorytet. Przywódcy respektujący w stosunkach wymiany z podwładnymi zasady wzajemności i sprawiedliwości uzyskują jako swoistą „zapłatę” ich uległość, podporządkowanie oraz uprawomocnienie swojego panowania. Przeistaczanie się władzy w uznany autorytet zależy „od istnienia wspólnych norm w zbiorowości podwładnych, które wywierają naciski na poszczególnych członków w kierunku podporządkowania się rozkazom zwierzchnika”

(Blau 1964: 208). Wraz z uprawomocnieniem władzy jako uznanego autorytetu procesy interakcyjne w wymianie między zwierzchnikami a podwładnymi przechodzą znaczącą przemianę, w której współzawodnictwo stopniowo ustępuje miejsca integracji. Homans nawiązując do koncepcji Blaua stwierdza, że „władza i autorytet nie muszą być identyczne: być może ludzie słuchają kogoś dlatego, że w przeszłości, robiąc to co im radził, uzyskali dobre rezultaty, a nie dlatego, że posiada jakąś władzę pozwalającą mu wymusić posłuszeństwo” (Homans 1992: 218). Jeżeli podwładni przekonają się, że postępowanie według rad (poleceń) przywódcy (zwierzchnika) przynosi im korzyści (nagrody), to prawdopodobieństwo, że ponownie go posłuchają, znacząco wzrasta. Jeżeli natomiast posłuszeństwo wobec czyichś poleceń nie jest satysfakcjonujące, to znaczy nie przynosi nagrody netto, lecz karę netto, to poleceń takiej osoby nikt w dłuższej perspektywie nie będzie przestrzegać. Uznanie jakiegoś podmiotu za autorytet wynika zatem z przesłanek o charakterze czysto pragmatycznym i racjonalnym, jest efektem szacowania zysków i strat. Dokonuje się jako swoista wymiana posłuszeństwa na różne korzyści, jakie przynosi aprobatą autorytetu. Homans ujmuje autorytet jako cechę dobrego przywództwa, to znaczy takiego, które sprawia, że polecenia przywódcy są traktowane przez podwładnych jako nagradzające.

Ujęcie autorytetu w perspektywie teorii wymiany jest przydatne do analizy tego zjawiska na poziomie lokalnym. Zwłaszcza, gdy przedmiotem zainteresowania jest autorytet władzy lokalnej i poszukiwanie związku między jego siłą i charakterem a poziomem rozwoju wspólnot lokalnych. W sytuacji szybkich zmian, rosnącej konkurencyjnej rywalizacji i postępującej pragmatyzacji wartości „praktycznym budulcem” autorytetu władz jest pozytywny – z punktu widzenia rządzonych – bilans korzyści i strat. Ta społeczna kalkulacja uwidacznia się wyraźnie na poziomie lokalnym, gdzie władza jest bezpośrednio rozliczana z efektów swych działań, co przekłada się na jej społeczne uznanie i autorytet lub dezaprobatę i utratę (brak) autorytetu.

Na gruncie polskiej socjologii problematyka autorytetu była podejmowana głównie jako jeden z ważnych wątków studiów i analiz nad różnymi problemami społeczno-kulturowymi społeczności lokalnych, w szczególności wiejskich (Grabski 1936; Chałasiński 1938; Bystroń 1947; Turowski 1949; Gałaj 1960, 1961; Marek 1964; Dobrowolski 1966; Markowski 1968; Dziabała 1973). Zagadnienie autorytetu pojawiało się także w analizach funkcjonowania wybranych grup i kategorii społeczno-zawodowych, a także w próbach ukazania tego zjawiska w kontekście jednostkowym (osobowym) i ogólnospołecznym (por. Rowid 1957; Znaniecki 1974, 1976; Rybicki i Goćkowski red. 1980; Badura 1981; Goćkowski 1984; Goćkowski i Woźniak 2002; Marcińczyk 1991; Mikołajko 1991; Łobocki 1994; Kosmala, 1999; Gołębiowski red. 2002; Wagner 2005, Ziółkowski 2007; Rewera 2008).

Problematyka autorytetu łączy w sobie perspektywy przynajmniej kilku dyscyplin naukowych, przede wszystkim psychologii, filozofii i socjologii. Stefan Dziabała podejmując badania nad autorytetami w wiejskich społecznościach lokalnych wychodzi z założenia, że zagadnienie uniwersalności autorytetu może być przedmiotem zainteresowania głównie psychologii i filozofii, natomiast elementy różnicujące to zjawisko najbardziej podatne są na badania socjologiczne (Dziabała 1973). Społeczna rola autorytetu, według niego, polega na trafnie dobranych środkach realizacji przyjętych celów w zakresie socjalizacji oraz lepszym porozumiewaniu się zróżnicowanych wiekiem i kulturowo generacji. Autor ten rozróżnia trzy znaczenia autorytetu obecne w literaturze naukowej: (a) autorytet jako zasada wszelkiej organizacji i instytucji w tym władzy jako instytucji; (b) autorytet jako atrybut władzy politycznej; (c) autorytet jako poważanie oparte na przewadze uznawanych wartości, jako cecha lub zespół cech, którymi charakteryzuje się określona instytucja, grupa lub jednostka (Dziabała 1973: 13).

Pojęcie autorytetu oznacza również zjawisko psychospołeczne, polegające na obdarzaniu określonej osoby lub instytucji zaufaniem i szacunkiem, uznawaniu jej wysokich kompetencji merytorycznych i wartości moralnych, godności osobistej, powagi, zwierzchności, dostrzeganiu jej życzliwości, przyjazności i pracowitości (Aleksander 2002: 139, 141–143). Z różnych prób zdefiniowania autorytetu można wnioskować o cechach osób i instytucji, które to cechy sprzyjają powstawaniu autorytetu, sprawiają, że osoby i instytucje cieszą się autorytetem w określonym środowisku – lokalnym i ponadlokalnym.

Zakres znaczeniowy pojęcia autorytet, i związana z tym problematyka, może być bardzo szeroki, gdy traktuje się go jako zjawisko społeczne, lub wąski, gdy ujmowany jest w kategoriach cechy charakteryzującej daną jednostkę, która go ma, bądź której się go przypisuje w danej dziedzinie i z określonych powodów (Marciniczyk 1991: 8).

W niniejszym opracowaniu przyjęto stanowisko teoretyczne oparte na tezie, że autorytet jest zjawiskiem społecznym. Analiza autorytetu w takiej perspektywie uzasadnia konieczność przywołania w tekście różnorodności definicyjnych i klasyfikacyjnych podejść do tej problematyki. Przyjęto, że autorytet jest relacją między A i B, której istotą jest akceptacja i uznanie przez B wartości reprezentowanych przez A. Przy czym należy uwzględnić zarówno podmiotowy charakter tej relacji, jak i to, że stanowi ona obiektywny fakt społeczny, pełniący rolę integrującą, kontrolującą i motywującą w sferze ludzkich działań.

Różnorodność interpretacji autorytetu wyraża się w ujmowaniu go jako cechy, wartości, stosunku społecznego, sposobu oddziaływania, funkcji. Najbardziej syntetycznie, uwzględniając najważniejsze elementy wymienionych interpretacji, istotę zjawiska autorytetu oddaje kategoria stosunku społecznego

(relacji). Konsekwencją przyjęcia relacyjnego rozumienia autorytetu jest wyszczególnienie jego cech konstytutywnych, zgodnych z tą interpretacją. Zatem autorytet jest zjawiskiem świadomości społecznej. Pojawia się w wyniku akceptacji przez odbiorców wysoko wartościowanych cech danego podmiotu uznawanego za autorytet. W procesie tworzenia autorytetu biorą udział zarówno „czynniki podmiotowe”, jak i „środowiskowe”. Zjawisko to jest wynikiem wzajemnych oddziaływań między podmiotem uznawanym za autorytet i podmiotem (jednostką, grupą) uznającym go w takiej roli.

Ponadto autorytet cechuje hierarchizacja pozycji przejawiająca się w tym, że podmiot uznawany ma przewagę (nadrzędność) w określonej dziedzinie życia społecznego nad podmiotem go uznającym. Przy czym ta przewaga jest przez podporządkowanego dobrowolnie akceptowana, nie wynika bowiem z przymusu, lecz z przekonania o słuszności i korzyściach płynących z takiej postawy. Podmiot uznający darzy szacunkiem i zaufaniem podmiot uznawany za autorytet. Jeśli relacja między stronami tego stosunku społecznego nabiera cech przymusu, wówczas autorytet przemienia się w relację władzy.

Według Dziabały autorytet może występować w znaczeniu węższym i wtedy oznacza poważanie oparte na władzy, jak również w znaczeniu szerszym, w którym poważanie lub szacunek są oparte na przewadze uznawanych wartości (Dziabała 1973: 14–15). Wydaje się, że na poziomie społeczności lokalnych (wiejskich) większe znaczenie ma poważanie dla osób i instytucji, wynikające z pozycji zajmowanej w strukturach wyposażonych w realną władzę. Jest to związane z tradycyjnym postrzeganiem w społecznościach wiejskich relacji zależności i podporządkowania w kategoriach paternalistycznych.

W próbach określenia zakresu pojęcia autorytet, wyróżnia się najczęściej jego trzy podstawowe wymiary (Dziabała 1973; Schurian i Horst 1976; Marcińczyk 1991; Ziółkowski 2007):

- ogólnospołeczny, oparty na normach i systemach wartości ogólnych, powszechnie przyjętych;
- grupowy i instytucjonalny, którego istotę stanowi porządkowanie lub podporządkowanie się w zależności od specyficznego celu zachowania;
- jednostkowy, oparty na zachowaniu i działaniu pojedynczych osób.

W zależności od przyjętej perspektywy zakresowej pojęcia autorytet możliwe są trzy poziomy jego eksploracji badawczej (Ziółkowski 2007: 29). Na pierwszym z nich autorytet jest zjawiskiem społecznym opartym na zasadach i mechanizmach kierujących tym wymiarem rzeczywistości. Tworzą je ogólnie przyjęte wartości, normy, wzory, obyczaje, zwyczaje, mity itp. Zatem zarówno geneza, jak i funkcje autorytetu są odzwierciedleniem porządku społecznego, ich przyswajanie odbywa się w sposób zuniformizowany w drodze przekazu kulturowego i oddziaływań socjalizacyjnych. Wtedy autorytet wywiera wpływ na szerokie grupy społeczne.

Drugi poziom – najbardziej odpowiedni do analizy autorytetu w wymiarze lokalnym – koncentruje się na rozpoznaniu specyfiki i dynamiki zachowań grupowych, gdzie zasadniczą rolę odgrywa całokształt czynników decydujących o powstawaniu, funkcjonowaniu i trwaniu autorytetu. W tym wypadku autorytet utrwała i chroni wewnętrzne regulacje, zapewniające trwanie i rozwój grupy jako struktury uporządkowanej i zintegrowanej.

Poziom trzeci – jednostkowy, odnosi się najczęściej do relacji międzyosobowych. Oddziaływanie autorytetu przebiega w sferze wewnętrznego mikroświata jednostek. Siła i charakter jego wpływu powinny być rozpatrywane w kontekście specyficznego charakteru więzi między podmiotem autorytetu (osobowym lub bezosobowym) a jednostką ludzką, traktowaną jako niepowtarzalne indywiduum.

Ze względu na aspekt formalny pojęcie autorytetu w naukach społecznych może być ujmowane na trzy sposoby (Dziabała 1973; Marcińczyk 1991):

- **atrybutywny**, gdy chodzi o nazwanie cechy danego stanu rzeczy;
- **relacyjny**, gdy dąży się do określenia relacji danego stanu rzeczy, któremu przysługuje cecha „bycia autorytetem”;
- **procesualny** (czynnościowy), gdy chodzi o nazwanie procesu tworzenia się danego zjawiska społecznego.

Wyszczególnione powyżej sposoby definicyjnego ujęcia autorytetu wskazują, że może on być cechą, relacją lub zjawiskiem społecznym w zależności od tego, jak szeroki jest zakres pytań badawczych i na jaki wymiar problemu zwraca się w danym przypadku szczególną uwagę. Skupienie się na relacyjnym charakterze autorytetu jako zjawisku społecznym wydaje się najbardziej efektywne poznawczo. Niemniej jednak należy również scharakteryzować atrybutywne i procesualne ujęcie autorytetu.

Atrybutywne ujęcie autorytetu

Autorytet często traktowany jest jako „cecha lub zespół cech, którymi charakteryzuje się określona instytucja, grupa lub jednostka” (Dziabała 1973:13). Dysponując określonymi wartościami, osoby i instytucje darzone są społecznym uznaniem i szacunkiem. Przedmiotem społecznego uznania i szacunku mogą być same wartości lub cechy funkcjonujące w świadomości społecznej jako pojęcia, symbole lub stereotypy. Takimi wartościami mogą być na przykład odwaga, rzetelność, pracowitość, gruntowna wiedza i kompetencje, działanie na rzecz wspólnego dobra itp. Jednostki, grupy, organizacje i instytucje społeczne, jako nosiciele określonych wartości, cech cieszą się autorytetem i darzone są społecznym szacunkiem zawsze ze względu na te wartości. Zatem nosiciel darzonej społecznym uznaniem i szacunkiem

cechy i sama cecha występują w świadomości społecznej nierozłącznie (Dziabała 1973: 14).

Ujmowanie autorytetu jako cechy, właściwości danej osoby nawiązuje do stanowiska personalistycznego i poszukiwań podstaw istnienia autorytetu przede wszystkim w jednostce, w jej cechach osobowych i osobowościowych, na przykład w przymiotach osobistych lokalnego lidera (Rowid 1957: 257; Szczepański 1980: 13–18; Marcińczyk 1991: 32; Wieruszewska 2002: 163–173).

W opracowaniach i analizach poświęconych problematyce autorytetu wskazuje się zespół cech, osób i instytucji, które to cechy (atrybuty) warunkują powstawanie autorytetu i sprawiają, że te osoby i instytucje cieszą się nim, a tym samym zaufaniem i szacunkiem w danym środowisku społecznym, na przykład zawodowym, rodzinnym, lokalnym itp. (Dziabała 1973: 210–244; Mikołajko 1991: 92–96; Marcińczyk 1991: 29–38; Aleksander 2002: 141–144; Ziółkowski 2007: 32; Jarmoszko 2007: 45–64).

Należy podkreślić, że podstawę uznania autorytetu stanowią pozytywne doświadczenia ludzi, będące efektem bezpośrednich kontaktów z osobami, instytucjami obdarzonymi autorytetem. Takie bezpośrednie relacje mają miejsce w małych społecznościach. Dlatego na poziomie wspólnot lokalnych dobrowolne podporządkowanie się autorytetowi wpływa nie tylko z przesłanek rozumowych (choć w znacznej mierze odwołuje się do kalkulacji zysków i strat), ale także z uznania i zaufania, które buduje się w toku codziennych doświadczeń i wzajemnych kontaktów.

W praktyce trudno wskazać jeden zespół uniwersalnych atrybutów charakterystycznych dla autorytetów. Tego rodzaju cechy zawsze pojawiają się i funkcjonują w kontekście danego systemu kulturowego, uwarunkowań historycznych, instytucjonalnych, ideologicznych (Dziabała 1973: 45–112; Ziółkowski 2007: 33). Dlatego istotne jest zbadanie, jak autorytet kształtuje się w realiach transformacji systemowej. Jak dalece się zmienił? Czy nadal jest ważny jako wyznacznik ludzkich postaw i zachowań? Czy potrafi „przeprowadzić” przez okres burzliwych przemian? Te pytania w dużym stopniu przesądzą o konieczności podjęcia na nowo problematyki autorytetu.

Relacyjne ujęcie autorytetu

Ujęcie autorytetu w kategoriach relacji i wzajemnych oddziaływań akcentuje społeczny kontekst jego powstawania i funkcjonowania. Autorytet jako zjawisko społeczne może mieć – jak już o tym była mowa – węższy lub szerszy zakres. Należy w tym miejscu przywołać interpretację zjawisk społecznych zaproponowaną przez Stanisława Ossowskiego. Ukazując dwojaką naturę zjawisk społecznych autor *O osobliwościach nauk społecznych*, pisze: „wedle

pierwotnej interpretacji zjawisko społeczne jest sprawą stosunków między jednostkami. Wedle interpretacji drugiej, w zjawiskach społecznych widzimy fakty, które są uwarunkowane istnieniem określonej zbiorowości o pewnych atrybutach. [...] te dwa uwarunkowania nie tylko nie stanowią alternatywy, ale w sytuacjach normalnych są to dwa aspekty tych samych faktów; w każdym zjawisku uwarunkowanym przez grupę społeczną możemy widzieć zjawiska spowodowane przez stosunki między jednostkami i odwrotnie” (Ossowski 1983: 44).

Autorytet stanowi wynik określonych stosunków społecznych, zachodzących między jednostkami i wytworem (lub wytworami) tych stosunków. Jest relacją ze względu na istnienie pewnych atrybutów, cech stanowiących najczęściej wytwór aktywności człowieka w otaczającej go rzeczywistości (Marciniczyk 1991: 32–33). Ujmując autorytet w kategoriach relacji różni się oddziaływanie człowieka na siebie i otoczenie oraz oddziaływanie na człowieka różnych obiektów. W związku z tym wyszczególnia się przedmiot (obiekt) autorytetu oraz podmiot, uznający kogoś lub coś za autorytet. Przedmiotem autorytetu są zarówno ludzie, jak i różne wytwory działania człowieka. Podmiotem uznającym autorytet może być tylko człowiek. Zatem w sensie psychologicznym autorytet przypisany jest najczęściej jako cecha, właściwość kogoś lub czegoś.

W ujęciach definicyjnych autorytetu często wskazuje się, że jest on określonym stosunkiem pomiędzy A i B, gdzie pierwszy człon relacji (A) to osoba, instytucja lub idea, a człon drugi (B) to podmiot uznający dany autorytet osobowy lub instytucjonalny. Przykładem relacyjnego ujęcia autorytetu jest następująca definicja: „autorytet – jest to wynik jedno- lub dwustronnej interakcji między dwoma osobami, dwiema grupami lub osobą a grupą, w przebiegu której jedna ze stron nabywa tendencji do modelowania swojego myślenia lub ustosunkowania, lub zachowania zgodnie z wzorami myślenia, ustosunkowania, zachowania, reprezentowanymi przez drugą stronę” (Żebrowska i Łuczynska 1969: 382).

Autorytet rozpatrywany jako relacja, czyli pozostawanie jednostki w pewnym stosunku do kogoś (lub czegoś) ma najczęściej charakter asymetryczny, ponieważ jedna ze stron tej relacji musi uznać (zaakceptować) drugą stronę, niezależnie od jej stosunku do siebie (Dominian 1980; Zaborowski 1980: 36; Marciniczyk 1991: 33).

Zjawisko autorytetu współtworzą dwa elementy pozostające w sferze wzajemnych oddziaływań – podmiot uznawany jako autorytet oraz podmiot uznający go w takiej roli. Według Jana Szczepańskiego „autorytet jest wytworem odbiorców uznających wysoką wartość twórcy” (1980: 16). Autorytet jest na równi dziełem własnym danego podmiotu, jak i środowiska, w którym funkcjonuje. Jest zjawiskiem o bilateralnym charakterze. Dotyczy zawsze dwóch

stron jednocześnie, które są ze sobą organicznie powiązane. Nie pojawia się, gdy którakolwiek ze stron występuje pojedynczo. Autorytet nie jest jednak tylko sumą tych stron, lecz stanem ich wzajemnych oddziaływań, efektem zwrotnych relacji i interakcji społecznych (Jarmoszko 2007: 47).

Dwuczłonowa relacja stanowiąca podstawę autorytetu obejmuje wzajemną wymianę wpływu, w której każda ze stron tej relacji zarówno daje coś, jak i bierze (Fiedler 1965; Hollander i Julian 1971; Marcińczyk 1991). Trwałość tej dwustronnej relacji zależy w pewnym stopniu od poddania się obu stron wzajemnym wpływom, w wyniku których zaistnieje obopólnie korzystna wymiana określonych dóbr (Homans 1961; Blau 1964; Wasilewski red. 2006).

Podstawą do zaistnienia autorytetu jest osiągnięcie, przez potencjalny podmiot uznawany, przewagi (obiektywnej lub subiektywnie postrzeganej) nad potencjalnym podmiotem uznającym ten autorytet w określonej dziedzinie życia społecznego, dzięki określonym walorom, na przykład większej wiedzy, szczególnie umiejętnościom, cechom charakteru itp. Relacyjny, asymetryczny charakter autorytetu podkreśla Janusz Sztumski stwierdzając, iż „autorytet jest funkcją wymiernej, uznanej i uzasadnionej racjonalnymi wartościami przewagi danego człowieka, instytucji lub dzieła nad innymi ludźmi, instytucjami lub dziełami występującymi w danym środowisku” (Sztumski 1980: 31). W ujęciach akcentujących kluczową rolę wpływu i oddziaływania autorytetu na podmioty go uznające (jednostki lub grupy) bywa on nazywany „przeważającą siłą obracaną na dobro osoby zależnej albo zgodnie z jej wolą, a więc afirmowaną przez tę osobę” (Tönnies 1988: 33).

Według Zygmunta Baumana autorytet to możliwość wpływania na wybór wartości przez innych ludzi (Bauman 1996: 125). Obdarzone nim osoby lub instytucje, dzięki realizowaniu czy głoszeniu określonych wartości sprawiają, że są one przyjmowane przez innych. Autorytet nie jest cechą, a wyraża się jedynie w procesie takiego oddziaływania. Posłuszeństwo i uległość wobec autorytetu mogą uzasadniać różne czynniki, na przykład mądrość, prawdomówność, doświadczenie, moralna powaga. Najważniejsze jednak jest to, że osoby uznające autorytet ufają w zasadniczą słuszność otrzymywanych od niego wskazówek, porad i pouczeń. Zaufanie danej osobie lub instytucji i obdarzenie jej autorytetem poprzedzone jest, niewolnym od wahań, wyborem pomiędzy różnymi reprezentantami wartości. Wyborem, w którym bierze się pod uwagę ich wskazania i konsekwencje tych wskazań w działaniu. Autorytet urzeczywistnia się jedynie poprzez oddziaływanie – tam, gdzie jest ono niewielkie, niewielki jest też autorytet.

Niezbędnym składnikiem autorytetu jest zaufanie. Nie można mówić o oddziaływaniu autorytetu bez zaufania ze strony podmiotu darzącego go szacunkiem (Bauman 1996: 126). Zaufanie, niezachwiana wiara w wartość autorytetu jest źródłem jego prawomocności i niezbędnym warunkiem jego funkcjono-

wania. Wiara i zaufanie, którymi obdarza się autorytet, nie mogą być jednak ślepe i bezwzględne, ponieważ są one konsekwencją świadomego wyboru, dokonywanego po uprzednim sprawdzeniu czy krytyce reprezentowanych przez ten autorytet wartości. Z drugiej strony podmiot, który pretenduje do miana autorytetu, musi uzasadnić, dlaczego to właśnie jego racjom czy hierarchii wartości trzeba dać pierwszeństwo przed innymi. Zaufanie łatwiej budować w sytuacji bezpośrednich relacji, które są możliwe w stosunkowo małych grupach (społecznościach).

Analizując relacyjny charakter autorytetu podkreśla się, że strona uznająca autorytet danego podmiotu nie tylko dobrowolnie uznaje jego wyższość, całkowicie podporządkowuje się jego poleceniom, ale darzy go ponadto pełnym zaufaniem, szacunkiem i poważaniem. Relacja podporządkowania wiąże się z oczekiwaniem pewnych korzyści. „Nasze posłuszeństwo autorytetowi jest więc dobrowolne, lecz nie bezinteresowne. Mamy bowiem przekonanie, iż autorytet wie, co robi, że chce i potrafi zapewnić nam niebłahe profity, sukcesy, satysfakcje” (Baszkievicz 1999: 5–6).

Relacyjny charakter autorytetu podkreśla również Józef M. Bocheński. Według tego autora autorytet jest zawsze relacją, stosunkiem spełniającym określone warunki. Kwestią zasadniczą jest liczba członów (elementów) tworzących tę relację. Kategoria relacji musi być zawsze co najmniej dwuelementowa. Natomiast górna granica liczby członów relacji nie jest możliwa do precyzyjnego określenia. Bocheński ujmuje to następująco: „autorytet jest [...] stosunkiem między dwoma osobami, a mianowicie tym, który ma autorytet – będziemy go nazywali *podmiotem autorytetu*, i kimś innym, dla którego on ma autorytet – tego będziemy nazywali *przedmiotem autorytetu*” (Bocheński 1993: 201). Dla zrozumienia istoty relacji składających się na autorytet ważna jest jeszcze kwestia dziedziny. Bocheński stwierdza, że autorytet jest stosunkiem trójczłonowym między podmiotem, przedmiotem i dziedziną autorytetu (tamże, s. 202). W ten sposób autor akcentuje istnienie nie tylko podmiotu i przedmiotu autorytetu, lecz także uzupełnia analizę o dziedzinę, w kontekście której zachodzi relacja między podmiotem a przedmiotem. Określenie dziedziny powoduje, że autorytet traci uniwersalny charakter. Oznacza to, że podmiot autorytetu nie jest autorytetem we wszystkich istniejących dziedzinach społecznych interakcji. Ponadto określona osoba jest autorytetem wyłącznie dla danego podmiotu (osoby lub grupy), ale nie dla wszystkich innych.

W relacyjnym ujęciu autorytetu ważne jest to, że o zaistnieniu stosunku autorytetu decyduje percepcja strony, która uznaniem i autorytetem obdarza. To ona rozstrzyga, kto i w jakiej sferze może ten autorytet posiadać. Podmiot uznający autorytet może swoje preferencje zmieniać zarówno co do samego autorytetu, jak i dziedziny.

Kategoria relacji nie jest jedynym wyznacznikiem definiowania autorytetu. Ujmując precyzyjnie istotę problemu należy stwierdzić, że autorytet jest pewną cechą relacji. Stosunek między dwoma podmiotami z reguły jest bardzo złożony, nie można go sprowadzić do prostej interakcji na linii przedmiot – podmiot autorytetu. W praktyce taka relacja zawiera wiele wymiarów interakcji. W danym momencie tylko jeden z nich można określić mianem autorytetu. Nie zmienia to faktu, że autorytet jest relacją, nawet jeśli postrzegany jest przez pryzmat określonych cech interakcji.

Procesualne ujęcie autorytetu

Autorytet jest zjawiskiem dynamicznym, jego budowanie i funkcjonowanie to złożony, wieloetapowy proces wymagający określonego czasu (Kelman i Hamilton 1989: 103). Dynamiczny charakter autorytetu pozwala analizować i opisywać to zjawisko z uwzględnieniem trzech etapów jego funkcjonowania (Ziółkowski 2007: 43–46): powstawanie, utrwalanie i zanikanie. Wszystkie są ze sobą powiązane, nawzajem się warunkują. Przejścia między nimi nie mają jednoznacznego charakteru, z reguły są trudno zauważalne i rozłożone w czasie.

Etap powstawania autorytetu zaczyna się w momencie, gdy obiekt autorytetu pojawia się w świadomości odbiorców, stopniowo zyskuje ich zaufanie, a przekazywane przez niego treści (wartości, wzory postępowania) stają się podstawą szacunku, uznania i dobrowolnego podporządkowania się. Ten etap kończy się, gdy podmiot autorytetu postrzegany jest i wartościowany w sposób bezrefleksyjny, na zasadzie oczywistości i pełnej akceptacji.

Etap utrwalania autorytetu jest przede wszystkim rozbudowywaniem i wzmacnianiem zaufania do niego (Sztompka 2007). Autorytet wyrastający na gruncie określonego systemu wartości utrzymuje się (trwa w swej roli) tym skuteczniej i dłużej, im wyższą lokatę zajmują jego cechy (właściwości) na skali wartości przyjętych w danym środowisku społecznym (na przykład w społeczności lokalnej), które ten autorytet uznaje. Istotnym czynnikiem wpływającym na trwałość autorytetu są prawidłowości określające sposoby postrzegania i wartościowania rzeczywistości społecznej (np. skłonność do schematycznego i stereotypowego ujmowania zjawisk społecznych, niechęć do zmiany przyjętych systemów wartości, poglądów, utrwalonych mitów itp.). Autorytet może zatem trwać także dzięki swoistej inercyjności jego społecznego uznania i akceptacji (Dillard i Pfau 2002: 520; Ziółkowski 2007: 45).

Relacja autorytetu pomimo pewnego bezwładu swego trwania ma swój koniec. Proces zanikania autorytetu, objawiający się utratą zaufania i uznania, zaczyna się wtedy, gdy narasta krytycyzm i sceptycyzm wobec niego, na przy-

kład w sytuacji zasadnego kwestionowania jego kompetencji merytorycznych lub kondycji moralnej.

Badania socjologiczne potwierdzają, że zjawisko autorytetu ma charakter dynamiczny, podlega określonym zmianom, a jego społeczna percepcja jest zróżnicowana. Wyniki badań prowadzonych w latach osiemdziesiątych minionego wieku świadczyły o głębokiej erozji autorytetu w społeczeństwie polskim (Mikołajko 1991). Badania nad różnymi aspektami roli i funkcjonowania autorytetów dowodzą między innymi, że postępuje kryzys autorytetów w sferze publiczno-instytucjonalnej, a wzrasta potrzeba autorytetu osobowego – będącego funkcją cech osobowości (Badura 1981; Mariański 1995, 1996; Świda-Ziemia 1998; Rewera 2008). Badania – prowadzone najczęściej wśród młodzieży – wskazują też na pewną ciągłość w postrzeganiu autorytetów. Polega ona między innymi na tym, że największy autorytet dla młodzieży stanowią rodzice, a w hierarchii wartości i celów życiowych rodzina niezmiennie zajmuje pierwsze miejsce (Sulek 1989; Fatyga, Fluderska i Wertenstein-Żuławski 1993; Adamski 2002; Slany 2002; Guzicka 2005; Rewera 2008). Wysoko w „rankingu” autorytetów osobowych młodzieży sytuowany jest papież Jan Paweł II, a także Matka Teresa z Kalkuty, natomiast najmniejszym autorytetem obdarzani są politycy i instytucje polityczne (Przeclawska 2002). Szczegółowe omawianie przemian społecznej percepcji autorytetu (a także związanej z tym problematyki przemian w sferze wartości i dążeń życiowych) przekraczałoby ramy niniejszego artykułu. Liczba analiz i badań empirycznych w tym zakresie jest znacząca. Powyżej odwołano się jedynie do niektórych z nich.

Typologie autorytetu

Znaczna część typologii autorytetu ma charakter dychotomiczny. Według Bocheńskiego „każdy autorytet jest autorytetem **epistemicznym albo deontycznym**” (1993: 236). Źródłem autorytetu pierwszego typu jest wiedza, a źródłem drugiego władza. Autor ujmuje to w sposób następujący: „Autorytet epistemiczny przysługuje ludziom, którzy lepiej, głębiej niż my znają przedmiot, [...]. Jest to autorytet rzeczoznawcy tego, który wie. Natomiast autorytet deontyczny nie jest autorytetem człowieka, który lepiej wie, ale tego, który ma władzę i ma prawo rozkazywać” (tamże, s. 236).

Powyższą klasyfikację autorytetów można interpretować nie tylko z punktu widzenia analizy logicznej pojęcia autorytetu, ale także z punktu widzenia znaczenia, jakie on spełnia w życiu społecznym. Często autorytetem epistemicznym określa się autorytet znawcy (Łobocki 1994: 7) przysługujący osobie, która posiada gruntowną, erudycyjną wiedzę w pewnej dziedzinie. Osoba taka cieszy się uznaniem i podziwem, nie tyle ze względu na atrakcyjność

przekazu posiadanego zasobu wiedzy (na przykład z zakresu nauki, kultury, religii itp.), ile ze względu na merytoryczną rzetelność treści, jakie przekazuje słuchaczom.

Autorytet deontyczny (funkcji) to autorytet nadany z góry, ma charakter formalny i wynika z faktu powierzenia komuś ważnej społecznie funkcji¹. Jest to, między innymi, autorytet przełożonego, będący rezultatem pełnienia ważnej funkcji służbowej, zajmowania odpowiedzialnego stanowiska. Tego typu autorytet opiera się głównie na wypełnianiu obowiązków czy sprawowaniu określonej misji z racji zajmowanego stanowiska. Osoby uznające ten autorytet są przekonane, że uległość i posłuszeństwo wobec jego zaleceń i wskazań jest niezbędnym warunkiem realizacji ich własnych dążeń i celów. Dla uznania autorytetu deontycznego zasadnicze znaczenie ma poczucie solidarności z jego posiadaczem.

Ten typ autorytetu, bezpośrednio odnoszący się do władzy, ma istotne znaczenie w praktycznych relacjach między władzą a społecznością lokalną, często bowiem autorytetem obdarzone są osoby, pełniące ważne funkcje administracyjne – autorytet przysługuje im niejako z urzędu. Optymalna jest sytuacja, w której autorytet stanowiska (deontyczny) jest zarazem autorytetem epistemicznym (merytorycznym) w danej dziedzinie. Połączenie formalnego (odgórnego) umocowania zwierzchnictwa nad innymi z autorytetem merytorycznym oraz walorami moralnymi do sprawowania określonej funkcji jest najbardziej pożądane z punktu widzenia stabilności porządku społecznego.

W odniesieniu do autorytetu osobowego Bożena Marcińczyk stwierdza, że ogólnym kryterium stosowanym w podziałach typologicznych tego rodzaju autorytetu jest kryterium formalności lub neutralności (1991: 36). Odwołanie do tego kryterium pozwala wyróżnić autorytet **formalny**, którego podstawą są określone uwarunkowania instytucjonalnoprawne (por. Hockel 1969; Działała 1973; Zieleniewski 1976); oraz autorytet **nieformalny**, nazywany często właściwym, faktycznym, prawdziwym, oparty na społeczno-moralnej ocenie wartości i cech osobistych danej jednostki (por. Działała 1973; Michoń 1976; Jarmoszko 2007).

Autorytet formalny i nieformalny istotnie się różnią. Miarą tego pierwszego jest posłuch u podwładnych, a miarą drugiego zdobyte uznanie i zaufanie. Autorytet formalny jest czymś w pewnym sensie narzuconym podmiotowi

¹ Instytucjonalne umocowanie tego typu autorytetu podkreśla Talcott Parsons. Autor *Szkiców z teorii socjologicznej* stwierdza, „autorytet jest instytucjonalnie uznawanym prawem wpływu na działanie innych osób bez względu na ich osobisty stosunek do tego wpływu. Wywiera go osoba sprawująca urząd lub zajmująca inny społecznie określony status np. rodzice, lekarz, prorok. Rodzaj i stopień wywieranego autorytetu stanowi niewątpliwie jedną z najważniejszych podstaw zróżnicowania oceny jednostek” (Parsons 1972: 84).

uznającemu go. To w dużym stopniu swoisty respekt dla zajmowanego stanowiska i wiążącej się z nim władzy, bez względu na to, kto ją sprawuje. W odróżnieniu od formalnego, autorytet nieformalny powstaje i kształtuje się bez ingerencji czynników zewnętrznych, w niezależnych aktach postrzegania, wartościowania, identyfikacji itp. Tego rodzaju autorytet nie pojawia się nagle. Osoba ciesząca się nim osiąga go osobiście w toku systematycznych interakcji z ludźmi w różnych sytuacjach społecznych.

W odniesieniu do różnych grup społecznych i z uwzględnieniem stopnia akceptacji (oddziaływania) autorytetu osobowego lub instytucjonalnego przez członków grupy, można wyróżnić autorytety **grupowe i jednostkowe** (Dziabała 1973: 30–31). Autorytet grupowy w szerokim znaczeniu tego słowa, pojawia się, gdy w określonej grupie ukształtuje się świadomość łączności społecznej i gdy przejawia się ona w zachowaniu członków grupy. Dany autorytet jest wtedy jednym z ważnych czynników utrzymania grupowej świadomości, tożsamości, integracji i grupowego działania. Przykładem autorytetów grupowych mogą być „szeroko rozpowszechnione ideologie, prądy światopoglądowe i intelektualne, doktryny religijne i ich twórcy i przywódcy, będący ich personalnymi wyrazicielami” (tamże, s. 31). Autorytety jednostkowe to takie, których zasięg oddziaływania jest niewielki (na przykład ograniczony do rodziny, grupy rówieśniczej, społeczności lokalnej itp.).

Jednym z wariantów podziału na autorytety jednostkowe i grupowe jest podział na autorytety **lokalne i ogólnospoleczne** (Dziabała 1973: 32–33). Mają one charakter autorytetów grupowych, różniących się jedynie zasięgiem swego oddziaływania. Zasięg oddziaływania autorytetu lokalnego jest ograniczony do lokalnej grupy na przykład wsi, gminy, społeczności sąsiedzkiej itp. Zasięg oddziaływania autorytetu ogólnospolecznego jest znacznie szerszy. Autorytety o ogólnospolecznym zasięgu to między innymi różne instytucje życia politycznego, kulturalnego, przedstawiciele literatury, sztuki (Goćkowski 1984; Mikołajko 1991; Aleksander 2002; Gilejko 2002).

W wielu analizach i opracowaniach wyróżnia się autorytet **osobowy** (personalny) i **instytucjonalny** (Förster 1913; Dziabała 1973; Adelman red. 1974; Goćkowski 1984; Dominian 1988; Marcińczyk 1991; Aleksander 2002; Wagner 2005). Te typy autorytetu odgrywają szczególną rolę na poziomie społeczności lokalnych. Autorytety personalne reprezentowane są przez poszczególne jednostki i łączą się z istnieniem ich określonych cech (atrybutów) oraz z zapotrzebowaniem na te społecznie lub jednostkowo ważne oraz wartościowe cechy. Autorytet w wymiarze osobowym stanowi ważną wartość w relacjach międzyludzkich, gdyż jest istotnym źródłem wzorów zachowań, postaw, sposobów myślenia i działania (Znaniński 1976; Dziabała 1973; Marcińczyk 1988, 1991).

W literaturze można spotkać następujące rodzaje autorytetów osobowych: autorytet naukowy (Znaniński 1976; Szczepański 1980; Goćkowski 1984;

Goćkowski i Woźniak 2002), polityczny (Weber 2002; Ziółkowski 2008), zawodowy (Dziabała 1973; Marcińczyk 1989; Wagner 2005), religijny (Dominian 1980; Piwowarski 1983; Mariański 1996; Pawluczuk 2002; Tuross 2002); i charyzmatyczny (Weber 2002; Kosmala 1999; Kołakowski 2006).

Podstawą autorytetu **naukowego** są wysokie walory umysłu, erudycyjna wiedza, wybitne osiągnięcia w dziedzinie nauki. „Autorytetami zostają uczeni, których odpowiednie kręgi ludzi nauki uznają za tych, na których należy się wzorować, od których należy się uczyć, których twórczość koniecznie winna być brana pod uwagę.” (Goćkowski 1984: 74). Według Jana Szczepańskiego można wyróżnić kilka rodzajów autorytetów w nauce: autorytet zdobyty dzięki wybitnym osiągnięciom badawczym; autorytet osiągnięty poprzez stworzenie wielkiej szkoły; autorytet związany z zajmowaniem wysokich stanowisk w organizacjach i instytucjach naukowych; autorytet moralny w nauce – przypisywany tym, dla których dążenie do prawdy i rzetelności intelektualnej jest pierwszą dyrektywą postępowania oraz autorytet społeczny uczonych, którzy wykorzystują swoją wiedzę do rozwiązywania problemów społecznych (Szczepański 1980: 14–15).

Autorytet **polityczny** wyróżnia się cechami powagi i podporządkowania ze względu na posiadanie takich wartości jak wysoka sprawność rozstrzygania spraw publicznych, umiejętność dyplomatycznego działania, sprawiedliwość oraz wrażliwość na problemy społeczne. Ten typ autorytetu może być oparty na prawie i dobrowolnym podporządkowaniu się ze strony danej grupy społecznej, albo na uzurpacji, czyli przywłaszczeniu sobie władzy w drodze wykorzystania środków przymusu. Autorytet polityczny może mieć charakter zarówno personalny, jak i instytucjonalny. W praktyce występuje on w kontekście wpływu, przywództwa, władzy, panowania, charyzmy (między innymi Michels 1930; Simmel 1975; Weber 2002; Parsons 1969; Dziabała 1973; Bauman 1996; Giddens 2007; Ziółkowski 2007).

Liderzy lokalni, często obdarzeni autorytetem politycznym, a także szacunkiem i zaufaniem odgrywają kluczową rolę w rozwoju społeczności lokalnych. Badania i analizy dotyczące uwarunkowań i dynamiki rozwoju na poziomie lokalnym potwierdzają, że posiadający uznanie, autorytet i wizję rozwoju lider może być gwarantem sukcesu lokalnego (por. Dziędziura 1994; Bartkowski 1996; Wiatr red. 1997; Seręga 1993; Wieruszewska 2002; Wasilewski 2006; Jałowicki 1989, 2008; Gorzelak red. 2007).

Autorytet **zawodowy (fachowy)** ufundowany jest na umiejętnościach profesjonalnych, które znacznie przewyższają przeciętny (typowy dla danego zawodu) poziom, i które w ocenie osób respektujących ten autorytet cieszą się wysokim uznaniem i poważaniem (Dziabała 1973: 32; Kosmala 1999: 15).

Uznanie danego podmiotu za autorytet **religijny** opiera się na przekonaniu o jego znajomości sił nadprzyrodzonych. Tego typu autorytet pośredniczy

między osobami uznającymi jego wartość a siłami nadprzyrodzonymi (Kosmala 1999: 14). Autorytetem religijnym najczęściej obdarzani są duchowni różnych wyznań. Według Lucjana Turowskiego „autorytet religijny ma ten duchowny, który potrafi tak przedstawić zagadnienia religijne i obowiązki człowieka wierzącego, że umożliwi mu coraz pełniejszą integrację z ludźmi tworzącymi wspólnotę religijną w danej społeczności lokalnej” (Turowski 2002: 30).

Szczególnym rodzajem autorytetu osobowego jest autorytet **charyzmatyczny**. Z oczywistych względów autorytet duchownego, księdza w dużym stopniu może mieć taki charakter. Źródłem autorytetu charyzmatycznego są nadzwyczajne, nadprzyrodzone i nadludzkie właściwości i możliwości danego podmiotu. Wiara w nadnaturalne cechy i umiejętności danej osoby oparta jest na przekonaniu, że spłynęły one na wybraną osobę za sprawą sił nadprzyrodzonych². Problematykę autorytetu charyzmatycznego podjął Max Weber w kontekście analizy źródeł legitymizacji trzech idealnych typów panowania: tradycyjnego, charyzmatycznego i legalnego. Według Webera przywódca obdarzony charyzmatycznym autorytetem opiera swoje panowanie nad innymi na ich wierze w jego nadzwyczajne cechy i zdolności oraz na przekonaniu, że przynosi on zesłane od Boga nowe treści (Weber 2002: 158–185).

Autorytet charyzmatyczny jest także określany jako „osobista przewaga opierająca się na przypisywanej zdolności nadmysłowych doświadczeń” (*Dictionary of Sociology* 1944: 38). Ten typ autorytetu jako szczególny przypadek autorytetu wewnętrznego łączy się z wiarą w indywidualny charyzmat, jako specjalny dar łaski bożej udzielony konkretnej osobie (Rode 1988: 344). Autorytet charyzmatyczny jest zatem czymś wyjątkowym, pojawiającym się z reguły na szczytach hierarchii społecznej w takich dziedzinach jak religia, władza, nauka, sztuka itp.

Należy podkreślić, że w przypadku autorytetu: naukowego, politycznego, zawodowego i religijnego autorytet osoby i instytucji występuje w specyficznym wzajemnie uwarunkowanym zespoleniu osobowo-instytucjonalnym, co oznacza, że instytucja udziela autorytetu osobie działającej w jej imieniu, a ta z kolei dzięki swoim szczególnym walorom może przyczynić się do podniesienia autorytetu instytucji (Rewera 2008: 43). Przenikanie się wymiaru osobowego i instytucjonalnego autorytetu stanowi podstawę do rozróżnienia autorytetu osobowego i urzędowego. Pierwszy wynika z wysoko wartościowanych przez otoczenie cech danego człowieka, drugi zaś jest rezultatem zajmowanego miejsca w hierarchii społecznej (Kosmala 1999: 14).

² Według L. Kołakowskiego „*charismata*, [...] to dary nadprzyrodzone, rozmaicie rozdzielone wśród wiernych, a uzdalniające ich do szczególnych zadań: nauczania, uzdrawiania, prorokowania. Dary te pochodzą od Ducha Świętego. W tym znaczeniu autorytet osobowości charyzmatycznej jest *quasi-sakralny* i nie ma racjonalnego umocowania” (Kołakowski 2006: 13).

Autorytet osobowy i instytucjonalny (formalny) często nakładają się na siebie, uzupełniają i warunkują, co nie oznacza, iż nie mogą one funkcjonować samodzielnie. Wynika to z faktu, że zjawisko autorytetu ma w istocie podwójną genezę – osobową i instytucjonalną. Zwrócił na to uwagę Henryk Rowid stwierdzając, że autorytet jest „pewną swoistą właściwością tkwiącą immanentnie w osobie względnie w instytucji, dzięki której to właściwości podporządkowują się jej inne osoby, instytucje i grupy społeczne, w sposób mniej lub bardziej dobrowolny” (Rowid 1957: 257).

Autorytety **instytucjonalne** reprezentowane są na poziomie lokalnym przez różne instytucje i organizacje. W przypadku wiejskich społeczności lokalnych tradycyjnie ważną rolę odgrywają: parafia, szkoła, organizacje społeczne, kulturalne (Gałąj 1961; Turowski 1963; Dziabała 1973). Współcześnie, z punktu widzenia rozwoju społeczności lokalnych, istotne jest, aby władze samorządowe cieszyły się zaufaniem i autorytetem. Przedstawiciele władz samorządowych pełnią szczególną rolę w społecznych układach lokalnych, ich postawy wobec zmian, sposoby działania i postrzegania rzeczywistości społecznej warunkują kierunek, charakter i dynamikę aktywności społeczności lokalnych.

Zarówno w naukowych analizach (Rowid 1957; Badura 1981; Marcińczyk 1991; Łobocki 1994; Kosmala 1999), jak i w potocznym ujęciu występuje rozróżnienie na autorytet **wewnętrzny (naturalny)** i autorytet **zewewnętrzny**. W przypadku autorytetu wewnętrznego opartego na uznaniu, szacunku, podziwieniu, wierze itp. występuje w pełni dobrowolne podporządkowanie się, otwartość i gotowość do współpracy z nim. Ten rodzaj autorytetu jest wynikiem wysokiej oceny społecznej, uznawanych wartości i cech osobistych danej jednostki. Dla autorytetu zewnętrznego charakterystyczne jest podporządkowanie wymuszone, wynikające z lęku, obawy, chęci przypodobania się i oczekiwania z tego tytułu korzyści. Osoba, której przypisuje się autorytet zewnętrzny, wywiera wpływ na otoczenie dzięki pozycji społecznej, stanowisku lub funkcji jaką pełni w hierarchii władzy. W tym wypadku punktem wyjścia jest przekonanie, że piastowany urząd, zajmowana pozycja stanowią wystarczający powód do tego, aby oczekiwać (żądać) od innych szacunku, uznania i zaufania.

Często spotykanym podziałem autorytetu jest wyróżnienie autorytetu **moralnego i intelektualnego** (Durkheim 1925, 1968; Stróżewski 1992, 1997; Łobocki 1994; Chlewiński 1997; Kosmala 1999; Wagner 2005; Rewera 2008). Istota autorytetu moralnego nawiązuje bezpośrednio do łacińskiego słowa *autoritas* oznaczającego godność, poważanie, prestiż. Właściwości te przypisuje się osobie za wysoko cenione cechy charakteru oraz działania na rzecz innych ludzi (Łobocki 1994: 8). Autorytet moralny stanowi wzór do naśladowania, kształtuje pożądane zasady postępowania, normy, cele itp. Zachowanie w sferze moralnej to istotny element tworzący podstawy każdego autorytetu. Według Władysława Stróżewskiego autorytetu nie można utożsamiać tylko

z byciem specjalistą w danej dziedzinie. Niezbędne jest, aby wiedza, umiejętności, znanstwo współtworzyły osobowość jednostki będącej nosicielem autorytetu. Osobowość ta nie wynika jedynie z fachowości, lecz budowana jest poprzez odniesienie do określonych wartości moralnych. Zbudowanie i utrzymanie autorytetu moralnego jest trudniejsze niż autorytetu opartego na wiedzy, kompetencjach czy umiejętnościach, ponieważ w dziedzinie moralności nie tyle ktoś ma autorytet, lecz nim po prostu jest (Stróżewski 1992: 32; 1997: 33). Autorytet moralny wyraża się w poświęceniu dla innych, obronie, pomocy potrzebującym, działaniu przeciw krzywdzie innych, uznaniu godności i wartości każdego człowieka oraz zdolności rozumienia i przejawiania tolerancji wobec odmiennych przekonań (Chlewiński 1997: 166). Za autorytet moralny można uznać tylko kogoś w sposób całościowy, ponieważ wartości moralne tworzą wzajemnie warunkujący się układ, nie występując nigdy w oderwaniu od szerszego kontekstu³.

Podstawą autorytetu **intelektualnego** są takie wartości jak: rzetelna, erudycyjna wiedza w określonej dziedzinie, umiejętność logicznego myślenia oraz wysoka skuteczność działania. Odgrywa on szczególną rolę w kształtowaniu światopoglądu naukowego, rozwijaniu umiejętności samodzielnego myślenia, skutecznego działania, rozwiązywania problemów, a także stwarza podstawy do dalszego rozwoju intelektualnego. Autorytet intelektualny najczęściej odnoszony jest do świata nauki oraz roli uczonych w rzeczywistości społecznej i ich znaczenia jako „ośrodków miarodajności” (Znaniński 1978: 117; Goćkowski 1984: 34–70).

Biorąc pod uwagę sferę intencji i motywów działania wyróżnia się dwa typy autorytetu: autorytet **wyzwalający** i autorytet **ujarzmiający** (Rowid 1957; Badura 1981; Kalinowski 1982; Łobocki 1994; Wagner 2005; Rewera 2008). Autorytet pierwszego rodzaju ma inspirujący i konstruktywny wpływ na postępowanie respektujących go osób. Skutecznie mobilizuje do działania, wyzwała inicjatywę i energię twórczą, motywuje do wysiłku i wytrwałości w dążeniu do celu oraz rozwija i umacnia poczucie odpowiedzialności za własny rozwój. Taki autorytet będący nie tyle celem samym w sobie, ile raczej środkiem umożliwiającym (ułatwiającym) realizację różnych społecznych zadań jest szczególnie pożądanym na poziomie społeczności lokalnych, ponieważ

³ Autorytet moralny był przedmiotem analiz Emile’a Durkheima. Według autora *Zasad metody socjologicznej* na moralność składają się: poczucie dyscypliny umożliwiające regulowanie zachowań ludzkich i kształtowanie osobowości jednostki, powiązanie z grupami społecznymi wzbogacające człowieka oraz autonomia woli będąca rozumną zgodą jednostki na podporządkowanie się prawom i zasadom narzuconym przez społeczeństwo. Durkheim podkreślał znaczenie dyscypliny dla regulowania ludzkich zachowań, a szczególnie znaczenie jej ważnego składnika – autorytetu, rozumianego jako przemożny wpływ, jaki wywiera na jednostkę wszelka siła moralna, której wyższość jest powszechnie uznawana (Durkheim 1925; 1968).

ułatwia wprowadzania prorozwojowych zmian i sprzyja pobudzeniu oddolnej aktywności ludzi.

Autorytet ujarzmiający nie jest ufundowany na osobistych zaletach czy zasługach jego nosiciela, lecz wynika z wygórowanych ambicji i żądzy władzy. Motywem działania osoby, której przypisany jest tego typu autorytet, jest chęć bezwzględного podporządkowania sobie respektujących go osób za pomocą różnych środków i mechanizmów przymusu zewnętrznego. W przeciwieństwie do wyzwalającego, autorytet ujarzmiający nie jest właściwym środkiem legitymizacji działań władz lokalnych, nie sprzyja obywatelskiej aktywności, nie gwarantuje długofalowego rozwoju opartego na wewnętrznych czynnikach i zasobach.

Z punktu widzenia stosunków międzyludzkich, w tym relacji między władzą a społecznością lokalną, najbardziej pożądane są autorytety: wewnętrzny i wyzwalający, a także epistemiczny i deontyczny. Tego typu autorytety są z reguły określane jako prawdziwe (autentyczne). Do ich grona zalicza się także autorytety: osobowy i moralny, ponieważ mają one charakter całościowy – obejmują całość życia i osobowości podmiotu autorytetu. W przypadku autorytetów autentycznych występuje wzajemne oddziaływanie między osobą cieszącą się takim autorytetem i osobą będącą pod jego wpływem. Relacje oparte są na silnej więzi, życzliwości, współdziałaniu, obopólnym zrozumieniu, dobrowolnym i wzajemnie satysfakcjonującym udziale obu stron interakcji. Podmiot cieszący się takim autorytetem pełni służebną funkcję wobec tych, którzy obdarzają go autorytetem, uznaniem, zaufaniem i poważaniem.

Przedstawiając dychotomiczne podziały autorytetu należy jeszcze – na zakończenie – wspomnieć o propozycji Andrzeja P. Wejlanda (1970), nawiązującej do wprowadzonego przez Ossowskiego (1967) rozróżnienia na wartości uznawane i odczuwane. W tym kontekście Wejland wymienia: autorytet **uznawany**, który powstaje, gdy osoba B uznaje zachowanie osoby A za wzór (model) własnego zachowania oraz autorytet **odczuwany** – w sytuacji gdy przyjęcie A przez B za autorytet, czyli wzór własnych zachowań połączone jest z uznaniem autorytetu A z pewnego punktu widzenia. W takim ujęciu uznawaniu określonych autorytetów może zarazem towarzyszyć odczuwanie autorytetów całkowicie odmiennych. Oznacza to, że można uznawać autorytet pewnych zasad, wzorów postępowania, idei, treści danych ról społecznych, a jednocześnie odczuwać autorytet treści rzeczywiście pożądanych w konkretnej sytuacji życiowej czy okolicznościach (Kosmala 1999: 15–16; Rewera 2008: 44).

Obok dychotomicznych podziałów autorytetu występują w literaturze jego ujęcia typologiczne, odwołujące się do pojęcia **wartości, wiedzy i funkcji** (Parsons 1972: 84; Szaniawski 1980: 23; Goćkowski 1984; McMahon 1991; Mead 2000: 23–58; Weber 2002; Aleksander 2002; Wagner 2005; Ziółkowski 2008). Klasyfikacje i podziały autorytetu często nie mają charakteru rozłącz-

nego, z reguły nakładają się na siebie i uzupełniają. Przywoływanie kolejnych rozróżnień i typologii autorytetu przekraczałyby ramy niniejszego opracowania i nie wносиło istotnych treści w odniesieniu do podjętej problematyki.

Funkcje autorytetu

Autorytet, jak wskazano powyżej, funkcjonuje w różnych sferach i dziedzinach życia. Jest składnikiem stosunków społecznych, występuje w różnych kontekstach sytuacyjnych – w sferze polityki, religii, moralności, nauki, sztuki, wychowania itd. W związku z tym autorytet jako pojęcie i zjawisko jest zróżnicowany co do treści, rodzajów i funkcji. Autorytet kształtuje i utwierdza kodeks moralny i wynikające z niego normy zachowań, których przestrzeganie zapewnia życie godne i odpowiedzialne. W sytuacji kryzysów i załamań porządku społecznego łagodzi zagrożenia i pozwala przetrwać. Reprezentuje i chroni wartości ważne dla powstania i podtrzymywania więzi międzyludzkich, a przede wszystkim dla poczucia bezpieczeństwa i tożsamości każdej jednostki. **Autorytet spełnia rolę przewodnika**, który pomaga innym ludziom znaleźć właściwą drogę życiową, stanowiąc dla nich źródło pomocy, oparcia i nadziei, wskazując określone postawy i sposoby myślenia jako cenne i możliwe do zrealizowania (Mellibruda 1986: 174–176).

Spełnianie przez autorytet różnorodnych funkcji zależy przede wszystkim od wartości, których jest on nosicielem (Kosmala 1999: 18–20). Dany autorytet pełni **funkcję integracyjną**, jeśli w zakres manifestowanych przez niego wartości wchodzi te, które akceptowane są przez ogół społeczeństwa. Natomiast gdy autorytet wspiera się na wartościach aprobowanych tylko przez pewną część społeczeństwa, to wtedy może on pełnić funkcję dezintegracyjną wobec niego. Stopień dezintegracji społeczeństwa ze względu na uznawanie odmiennych autorytetów (podmiotów miarodajności) jest tym większy, im bardziej przeciwstawne wartości owe autorytety reprezentują.

Autorytet może pełnić **funkcję selekcyjną**, która polega na manifestowaniu i propagowaniu określonych (wybranych) wartości. Mogą to być wartości zarówno o charakterze postępowym, jak i regresywnym. Grupy dominujące w danej społeczności określają, kierując się własnym interesem, które wartości należy upowszechniać i utrzymywać, a które przesuwać na margines życia społecznego lub całkowicie wyeliminować. Może to stwarzać niebezpieczeństwo, że w społecznym obiegu zaczną dominować – usankcjonowane powagą autorytetu – wartości i wzory postępowania o charakterze negatywnym (np. nietolerancja, nieufność wobec obcych, postawy dogmatyczne, konserwatywne).

Funkcje autorytetu warunkowane są między innymi charakterem relacji międzyludzkich. Jeśli w danej społeczności dominują relacje typu humani-

stycznego i demokratycznego, to autorytet w mniejszym stopniu oparty jest na stosunku podrzędności i nadrzędności, a na plan pierwszy wysuwa się jego **funkcja inspirująca**, która polega na wyzwaniu samodzielności działania, myślenia i twórczej inicjatywy. Dodatni wpływ na otoczenie mają przede wszystkim te autorytety, które poprzez swoje działanie realizują wartości postępowe (progresywne), takie jak wyzwianie kreatywności, samodzielności i inicjatywy. Może też pojawić się ujemne oddziaływanie autorytetu, na przykład w sytuacji gdy będzie on wymagał bezwzględnego i całkowitego podporządkowania się jego woli i bezkrytycznego naśladownictwa.

Należy podkreślić, że oddziaływanie autorytetu nie zawsze niesie ze sobą skutki pozytywne społecznie. Świadczą o tym wskazane powyżej sytuacje, w których uwidacznia się negatywny wpływ autorytetu na otoczenie. Tworzeniu i funkcjonowaniu prawidłowych relacji interpersonalnych nie sprzyjają postawy i działania jednostek o osobowości autorytarnej (por. Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson i Sanford 1950; Szacka 2003). Charakteryzuje je bezkrytyczne podporządkowanie się autorytetom, brak własnego zdania, aprobatą konwencjonalnych wartości i przyjętych zwyczajów, tendencja do surowego karania osób uznających normy odmienne od przyjętych przez jednostkę autorytarną, skłonność do wrogości wobec innych jednostek i grup, poczucie zagrożenia, odrzucanie indywidualizmu i twórczej inwencji, preferowanie działania z pozycji siły lub identyfikowanie się ze sprawującymi władzę, przenoszenie własnych stanów emocjonalnych na otoczenie.

Autorytet jest niezbędnym elementem procesu wychowania i socjalizacji. Wychowawczą funkcję autorytetu podkreślali szczególnie przedstawiciele socjologicznych koncepcji wychowania oraz tzw. pedagogiki kultury (Durkheim 1968; Znaniński 1973; Rogers 1983; Suchodolski 2003). **Funkcja wychowawcza** autorytetu realizowana jest głównie przez nauczyciela, który cieszy się nim wśród dzieci i młodzieży. Jest on przewodnikiem dla swoich podopiecznych w trudnym procesie kształtowania ich tożsamości i osobowości.

Dla trwałości i harmonii ładu społecznego ważne są **porządkujące i stabilizujące funkcje autorytetu**. Autorytet dostarcza wzorca zachowań w zakresie realizacji wybranych zadań. Wzorcotwórcze i porządkujące oddziaływanie autorytetu jest szczególnie ważne w przypadkach zagrożeń i niepewności, które w sytuacji radykalnych zmian są często udziałem zarówno jednostek, jak i grup społecznych. Autorytet jest istotnym czynnikiem uwarstwienia społecznego. Opierają się na nim wartościowe, efektywne i trwałe relacje międzyosobowe. Autorytetowi pełniącemu rolę lidera, dobrowolnie, bezkonfliktowo podporządkowują się ludzie i grupy społeczne. Osoba, która cieszy się autorytetem, wpływa przez mechanizm naśladownictwa na tych, którzy ją w roli autorytetu uznają, darzą szacunkiem i zaufaniem, wierzą bez zastrzeżeń w prawdy i zasady głoszone przez autorytet.

Autorytet jest jednym z ważnych czynników **wzmacniających władzę**. Na nim opiera się władza demokratyczna. Pozytywna zależność między autorytetem a władzą występuje w społeczeństwach otwartych, dobrze wykształconych, które cechuje także wysoki poziom zinternalizowania wartości. „Na takich więc winna opierać się władza. Ludzie o niskim wykształceniu i wątpliwym statusie bardzo często odrzucają autorytety. Nie mają one większego znaczenia w ich życiu społecznym. U nich podporządkowanie się dobrowolnie autorytetowi w zasadzie nie istnieje. Kierując nimi trzeba częściej odwoływać się do przymusu” (Aleksander 2002: 154).

Często wskazuje się na **integracyjną funkcję autorytetu**. Sprzyja on kształtowaniu się mechanizmów wzajemnie korzystnej, harmonijnej współpracy ludzi między sobą, jednoczy wokół wspólnych wartości i celów. Należy podkreślić, że utrata autorytetu jest równoznaczna z utratą zdolności liderów do integrowania ludzi wokół siebie i reprezentowanych wartości oraz wynikających z nich norm i wzorów zachowań.

Autorytet odgrywa ważną rolę w wyzwalaniu aktywności i innowacyjności człowieka. Podmioty obdarzone autorytetem (np. przedstawiciele władz lokalnych) skutecznie inspirują podporządkowujące się im jednostki do działania w określonym kierunku. **Aktywizująca funkcja autorytetu** nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji radykalnych zmian, ułatwiając wprowadzanie nowych rozwiązań i dynamizując rozwój w wielu sferach życia społeczno-gospodarczego. Autorytet wypracowuje i potwierdza swoją powagą niekonwencjonalne, ale skuteczne w nowych sytuacjach, metody i środki działania. Naśladowanie innowacyjnych, wynalazczych działań autorytetu sprzyja upowszechnianiu się nowych, wcześniej niestosowanych rozwiązań.

Autorytety przeciwdziałają zjawiskom o charakterze anomijnym i traumatycznym, które z reguły towarzyszą głębokim, przebiegającym w szybkim tempie zmianom społecznym (Merton 1982: 195–254; Sztompka 2002: 454–472). Dzięki szacunkowi i poważaniu, a przede wszystkim zaufaniu (Sztompka 2007), jakim są darzone, stają się swoistym drogowskazem, gwarantem pewności i stabilności w trudnych czasach zmian, ucząc jasnych reguł i norm postępowania, wytyczając kierunek działania, stanowiąc zarazem formę jego kontroli.

W sytuacji niepewności spowodowanej różnorodnością wariantów i możliwości w zakresie wartości, celów, działań itp., jakie jednostce oferuje współczesne społeczeństwo, autorytet często bywa utożsamiany ze specjalistyczną poradą. „Nie ma autorytetów obejmujących wszelkie obszary, których dotyczą różne rodzaje ekspertyzy, co znaczy tyle, że [...] w ramach systemów nowoczesności właściwie każdy jest laikiem w zakresie większości aspektów działalności społecznej. W tej sytuacji autorytet nie jest już przeciwieństwem wątplenia. Przeciwnie, różne rodzaje ekspertyzy czerpią siłę właśnie z zasady

powątpiewania. Oceniając twierdzenia konkurencyjnych autorytetów, laicy stosują zasadę sceptycyzmu poznawczego, której przyjęcie wobec wielości dostępnych opcji staje się koniecznością” (Giddens 2007: 267).

Autorytet spełnia także **funkcję racjonalizującą i optymalizującą**. Mechanizm jego działania jest sposobem na rozpowszechnianie się akceptowanych przez niego wartości, reguł i zasad społecznego ładu i porządku. Jest formą propagowania i utrwalania tego co oparte na racjonalizmie, efektywne, zweryfikowane w działaniu społecznym. Społeczne funkcje autorytetu w szczególności sposób uwidaczniają się – o czym była już mowa – w sytuacjach trudnych zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i grupowym. Nasilają się one w procesach systemowych zmian, naruszających podstawy dotychczasowego ładu społecznego. Autorytety (osobowe i instytucjonalne) uczą wtedy odwagi, opanowania i wytrwałości w znoszeniu trudów, obniżają poziom lęku i obaw ułatwiając wprowadzanie zmian, często mających radykalny, innowacyjny charakter.

Doniosłość i wielość społecznych funkcji autorytetu wskazuje jednoznacznie na pilną potrzebę jego kształtowania w wielu środowiskach, na różnych poziomach życia społecznego. Działania w tym kierunku muszą dotyczyć systemu organizacji życia społecznego danego środowiska – zarówno lokalnego, jak i ponadlokalnego.

Autorytet w społecznościach lokalnych

Przedstawione powyżej ujęcia teoretyczne, konceptualizacje i typologie stanowią ogólny kontekst teoretyczny do ukazania problematyki autorytetu w wymiarze społeczności lokalnych. Na niższych poziomach życia społecznego szczególną rolę odgrywają autorytety ukonstytuowane poprzez swoiste nadanie, wynikające ze sprawowanej funkcji, z określonego usytuowania w strukturze społecznej. Role społeczne, jakie dane osoby, a także instytucje pełnią w społecznościach lokalnych, niejako z natury rzeczy uprawniają je do oczekiwania swoistych względów społecznych czy wręcz żądania od innych określonych zachowań. Formalne umocowanie autorytetu poprzez powołanie na dane stanowisko często nie gwarantuje jego trwałości i autentyczności. Jak zauważa Tadeusz Aleksander „poziom autorytetu danej osoby czy instytucji zależy od posiadanych przez nią cech i właściwości oraz od doświadczeń wyniesionych z interakcji z nią przez osoby podporządkowujące się jej wpływom” (Aleksander 2002: 142).

Na szczeblu lokalnym mogą też być samorzutnie kreowane autorytety niestrukturalne, niezwiązane ze strukturą społeczną określonej społeczności lokalnej, ale będące istotnym elementem jej życia społecznego. Podstawą

tworzenia tego typu autorytetów jest głównie prestiż społeczny zdobywany przez jednostki wyróżniające się w danej społeczności. Chodzi tu o wybitnych przedstawicieli sfery nauki, kultury, polityki, sportu itp., mieszkających w określonych społecznościach lokalnych, ale funkcjonujących na poziomie ogólnospołecznym.

W strukturach społeczności lokalnych wyróżnia się następujące kategorie autorytetu (Jarmoszko 2007: 52):

- władzy (administratora, reprezentanta, kontrolno-porządkujący);
- urzędniczy (pracownicy ważnych społecznie instytucji);
- religijny (lokalni duchowni);
- kompetencyjno-usługowy (lekarz, nauczyciel, adwokat itp.);
- menedżersko-gospodarczy (lokalni przedsiębiorcy, dyrektorzy przedsiębiorstw).

Analizę wyszczególnionych rodzajów autorytetów lokalnych należy rozpocząć od charakterystyki autorytetu władzy. Instytucje władzy lokalnej wyznaczają zasadniczy kształt i kierunek życia społeczności lokalnych. Władze samorządowe pełnią zasadniczą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym każdej społeczności lokalnej. Kreują i realizują politykę rozwoju lokalnego. Przedstawiciele władz samorządowych zajmują szczególną pozycję w społecznych układach lokalnych, a ich postawy, uznawane wartości, sposoby postrzegania rzeczywistości wpływają na kierunek, charakter i skuteczność działań podejmowanych w środowisku lokalnym (Tuziak, Tuziak, Bobrecka-Jamro i Jastrzębska 2006). Przez pryzmat aktywności i zaangażowania władz samorządowych społeczność lokalna ocenia władzę jako taką (w szerszym, ogólnospołecznym wymiarze) i tworzy własny obraz celu i sensu przemian systemowych. Od sprawności i skuteczności działania władz lokalnych w niemałym stopniu zależy poparcie bądź sprzeciw wobec głównych kierunków przemian zarówno na płaszczyźnie politycznej, społecznej, jak i ekonomicznej.

Władza, w tym także władza na poziomie lokalnym, ujmowana jest jako szczególna kategoria stosunku społecznego wyznaczona układem ściśle określonych właściwości. Według Szczepańskiego władza w praktycznym wymiarze życia zbiorowego polega na „stosunku między dwoma jednostkami czy między grupami społecznymi, z których jedna ma możliwość stanowienia i decydowania o sprawach drugiej, która czuje się zmuszona wykonywać polecenia pierwszej” (Szczepański 1996: 103).

Władza określonego podmiotu lokalnego (na przykład wójta) wyznacza jego autorytet w dwóch fazach (Jarmoszko 2007: 57). Pierwotnie, bezosobowo, poprzez swój zakres przypisany do jego pozycji w hierarchii służbowej oraz wtórnie, osobowo, poprzez stopień wykorzystania tego zakresu. W pierwszej fazie decydujące znaczenie ma władza nominalna, w drugiej

realna. Wyższa pozycja w hierarchii służbowej oznacza większy zakres władzy, a tym samym większy autorytet. Jego siła oddziaływania będzie tym większa, im w większym stopniu wykorzystywany będzie zakres przysługującej władzy. Te zależności dotyczą autorytetu formalnego. Autorytet nieformalny warunkowany jest natomiast sposobem sprawowania władzy, predyspozycjami kierowniczymi oraz przyjętymi i realizowanymi w praktyce przez zwierzchnika wartościami społeczno-moralnymi. W praktyce życia społecznego określony podmiot władzy może występować także w charakterze autorytetu. Z punktu widzenia skuteczności sprawowania władzy, szczególnie na poziomie lokalnym bardzo korzystne jest takie dopełnianie się (wzajemne wzmacnianie) władzy i autorytetu.

W społecznościach lokalnych uosobieniem autorytetu władzy są przede wszystkim przedstawiciele władzy samorządowej: wójt, burmistrz, prezydent, przewodniczący rady gminy, rady miasta, rady powiatu, czy też same rady będące formą autorytetu grupowego. Autorytet formalny tych podmiotów, mimo że najbardziej wyrazisty i znaczący w odniesieniu do innych kategorii autorytetów lokalnych, stanowi jedynie wstępny warunek do ukształtowania autorytetu pełnego (Jarmoszko 2007: 58). Jednostki aktywne na poziomie lokalnym (lokalni działacze, liderzy) cieszące się uznaniem i zaufaniem danej zbiorowości powinny spełniać szereg wymogów i oczekiwań społecznych. Z badań wynika (Siemieńska 1987: Wiatr red. 1987; Bartkowski 1996), że takie jednostki powinny charakteryzować się pożądaną sylwetką moralną (uczciwością, bezinteresownością, zaangażowaniem, bezstronnością, prawdomównością itp.), kompetencjami (odpowiednim wykształceniem, wysokimi kwalifikacjami), stanowczością i konsekwencją, otwartością na zmiany, aktywnością, umiejętnością kształtowania i podtrzymywania dobrych stosunków z ludźmi (uwzględnianiem opinii i potrzeb społeczności, otwartością i zdolnością do współpracy).

Obok autorytetu administratora, na poziomie lokalnym może pojawić się także autorytet reprezentanta, czyli parlamentarzysty, który w jakiś sposób jest związany z lokalną społecznością. Jak wykazały badania (Bartkowski 1996: 137), także i w tym przypadku autorytet jest silnie powiązany ze sferą wartości moralnych, takich między innymi jak uczciwość, troska o najsłabszych, poszanowanie zasady równych praw, troska o sprawy państwa i narodu. Nie ulega wątpliwości, że te społeczne oczekiwania wobec kandydatów, obok wielu innych uwarunkowań, wpływają na wyniki wyborów w Polsce (Raciborski 1997).

Na poziomie społeczności lokalnych jeszcze jednym rodzajem lokalnego autorytetu władzy jest autorytet kontrolno-porządkujący. Jest on udziałem na przykład komendanta lokalnej policji, straży miejskiej, straży pożarnej. Do tej grupy zalicza się także stanowiska prawnicze, prokuratora, sędziego. Z uwagi na to, że osoby te reprezentują instytucje represyjno-porządkowe większe zna-

czenie niż we wcześniej scharakteryzowanych typach autorytetów władzy, ma w ich przypadku autorytet formalny.

Osoby usytuowane w ważnych społecznie instytucjach (państwowych, samorządowych) mogą stanowić lokalne **autorytety urzędnicze**. Chodzi tu o personel takich instytucji jak: urząd gminy, poczta, bank itp., pełniący funkcje kierownicze. Autorytet urzędniczy oparty jest przede wszystkim na kompetencjach fachowych. Wartości moralne mają tu nieco mniejsze znaczenie. Formalny składnik tego typu autorytetu, wyrażający się w akcie powołania na poważane w lokalnym środowisku stanowisko ma w tym przypadku decydujące znaczenie jako źródło autorytetu⁴.

Na szczeblu lokalnym autorytetem często obdarzani są duchowni różnych wyznań. W przypadku typowej dla polskiego społeczeństwa społeczności katolickiej są to księża rodzimej parafii. Autorytet religijny księdza może mieć, z natury rzeczy, charakter charyzmatyczny. W praktyce funkcjonowania lokalnych społeczności autorytet duchownego może także wynikać z typowych moralnych, a nawet fachowych przesłanek. Jak wynika z obserwacji życia lokalnego, sprawowanie roli księdza nie gwarantuje samo przez się posiadania wysokiego autorytetu i uznania wśród wiernych. Wyniki badań wskazują, że autorytet duchownych opiera się głównie na osobistych cechach księży, ich atrakcyjnej osobowości, mądrości, doświadczeniu, wrażliwości na ludzkie cierpienie, a nawet materialnym poziomie życia. Często zatem autorytet ten opiera się na świeckich podstawach (Mikołajko 1991: 55).

Na poziomie lokalnym ważną rolę odgrywają **autorytety kompetencyjno-usługowe** (Jarmoszko 2007: 61). Autorytety tego typu kreowane są ze względu na wysokie kwalifikacje związane z uprawianiem zawodu, którego istotę stanowią cenione wartości obecne i uznawane w pracy z ludźmi, szczególnie w takich sferach jak edukacja, zdrowie, prawa obywatelskie itp. Tę grupę autorytetów lokalnych mogą tworzyć nauczyciele, lekarze, adwokaci, artyści itp. Ich najważniejszym składnikiem są wysokie kompetencje w różnych, ale opartych na społecznie ważnych wartościach, płaszczyznach i sferach pracy z człowiekiem. Podstawą autorytetu kompetencyjno-usługowego jest szczególna troska i wzgląd na dobro innego człowieka.

W społecznościach lokalnych kreowane są również **autorytety w sferze ekonomicznej** (Jarmoszko 2007: 62). Stanowią je mogą zarówno lokalni prywatni przedsiębiorcy, jak i dyrektorzy przedsiębiorstw państwowych czy spół-

⁴ Takie przekazywanie autorytetu jednostce z góry Georg Simmel charakteryzuje w następujący sposób: „Ponadindywidualna potęga – państwo, Kościół, szkoła, organizacja rodzinna bądź wojskowa – przyoblekają same z siebie pojedynczą jednostkę w szacunek i godność, nadają jej ostateczną moc decydowania, jakiej jednostka ta nie uzyskalaby nigdy w oparciu o własne cechy indywidualne” (Simmel 1975: 232).

dzielczych. Autorytet kreowany na płaszczyźnie ekonomicznej ma w praktyce dwojaki charakter. Z jednej strony jest to autorytet wobec pracowników własnego zakładu (firmy), z drugiej wobec lokalnej społeczności. Te dwa wymiary autorytetu są ściśle zależne. Przy czym autorytet na poziomie zakładu (firmy) rozszerza się, przybierając w strukturze społeczności lokalnych postać autorytetu środowiskowego.

Andrzej Piekara podkreśla znaczenie autorytetu w procesie społecznego organizowania się, którego celem jest zaspokojenie potrzeb członków społeczności lokalnych. Zwraca zarazem uwagę na fakt, że sama świadomość konieczności zorganizowania się nie wystarcza, aby osiągnąć zamierzony cel. Muszą być spełnione także między innymi warunki jak: „istnienie w danym środowisku społecznym ludzi – przywódców, ludzi z ponadprzeciętną wiedzą, z pomysłem, inicjatywą, przedsiębiorczych, darzonych społecznym zaufaniem, umiejących pokierować daną grupą społeczną i biegiem spraw w sposób społecznie akceptowany, czyli ludzi posiadających **społeczny autorytet**. W im większym stopniu ów autorytet jest społeczny i autentyczny, wyrosły i działający w swoim środowisku, w swojej społeczności lokalnej, w swojej wsi – tym większe prawdopodobieństwo, że odegra on szybciej i skuteczniej rolę niż osoby z zewnątrz, z innego środowiska, <mianowane na autorytet>” (Piekara 2005: 84).

Autorytet w ogóle, a na poziomie lokalnym w szczególności jest zjawiskiem, u swych źródeł, podwójnie zdeterminowanym. Pierwszym jego warunkiem są cechy i wartości odnoszące się do podmiotu uznawanego, drugim jest ich postrzeganie, wartościowanie i akceptowanie przez podmiot uznający. Fakt, że autorytet wynika z dwojakiego rodzaju źródeł, ma określone konsekwencje. Po pierwsze – jak to już podkreślano – powstaje w wyniku interakcji społecznych, w których z autorytetu „emanują” wartości ukierunkowane na podmiot uznający. Towarzyszy temu pozytywne postrzeganie i akceptacja tych wartości, co wyraża się w postaci szacunku, poważania, zaufania i podporządkowania się autorytetowi. Po drugie, autorytet kształtuje się zawsze na gruncie określonego systemu wartości. To, jak dużym autorytetem cieszy się dany podmiot, zależy od tego, jakie miejsce zajmują jego cechy w hierarchii wartości uznawanych w danym środowisku społecznym.

W artykule podjęto wstępną próbę zarysowania – na szerszym tle teoretycznym – modelu autorytetu na poziomie lokalnym. W tym wymiarze autorytet ma charakter relacyjny, atrybutywny i deontyczny. Należy go rozpatrywać w perspektywie grupowej i instytucjonalnej, ze szczególnym uwzględnieniem stosunku (relacji) podporządkowania opartego na zaufaniu i dobrowolności. Jest jednym z ważnych czynników budowania grupowej tożsamości, wzmacniania integracji i motywowania do wspólnych działań.

Wśród spersonalizowanych, pożądanых cech autorytetu (szczególnie autorytetu władz lokalnych) na plan pierwszy wysuwają się wysokie kompe-

tencje merytoryczne, rzetelne wykonywanie pracy i obowiązków, skuteczność działania. Te cechy sprzyjają budowaniu zaufania, szacunku i prestiżu. Ponadto, w praktycznym wymiarze funkcjonowania społeczności lokalnej, ważne jest „społeczne bilansowanie” zysków i strat. Wartościowanie efektów wymiany dóbr w relacji władza – społeczność lokalna w kategoriach korzyści i strat ma kluczowe znaczenie dla stabilności władzy, jej ciągłości i legitymizacji. W przypadku gdy przeważają korzyści, rosną szanse na większą integrację społeczną i identyfikację z celami działań władz, a tym samym na większe zaufanie wobec nich, a także zaangażowanie i prorozwojową aktywność lokalnej społeczności.

Uwzględniając przedstawione w artykule ogólnoteoretyczne charakterystyki autorytetu można – na zakończenie – podjąć próbę definicyjnego określenia istoty tego zjawiska w odniesieniu do jego lokalnego wymiaru. Autorytet danego podmiotu (osoby lub instytucji), uznawanego (poważanego) w środowisku lokalnym jest to uwarunkowany pozycją formalną oraz wartościami (cechami) tego podmiotu, układ wzajemnych relacji, w którym z jednej strony ma on zdolność (moc) skutecznego wpływania na osoby go uznające, z drugiej natomiast uznający darzą go głębokim szacunkiem, zaufaniem, dobrowolnie mu się podporządkowując i traktując jego zachowanie jako wzór godny naśladowania w odniesieniu do własnego postępowania.

Powyższa formuła definicyjna jest tylko propozycją ujęcia istoty autorytetu na poziomie społeczności lokalnych. Może stać się punktem wyjścia do dyskusji wokół tej problematyki, a także mieć zastosowanie w pogłębionych badaniach empirycznych pozwalających między innymi zweryfikować trafność i zakres proponowanej interpretacji autorytetu w wymiarze lokalnym.

Literatura

- Adamski, Franciszek. 2002. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Adelmann, Frederick J. (red.). 1974. *Authority*. W: *Authority*. „Boston College Studies in Philosophy”, vol.3, The Hague, s.105–118.
- Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson i Robert N. Sanford. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Row.
- Aleksander, Tadeusz. 2002. *Geneza i cechy współczesnych autorytetów polskich*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Badura, Emilia. 1981. *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Bartkowski, Jerzy. 1996. *Lokalne elity władzy w Polsce w latach 1966–1995*. Warszawa: IS, ISS, Uniwersytet Warszawski, Interart.
- Baszkiewicz, Jan. 1999. *Władza*. Wrocław: Ossolineum.

- Bauman, Zygmunt. 1996. *Socjologia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Bauman, Zygmunt. 2000. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Wydawnictwo Sic.
- Bendix, Reinhard. 1963. *Work and Authority in Industry: Ideologies of Management in the Course of Industrialization*. New York: Harper.
- Biersted, Robert. 1964. *The Problem of Authority*. W: M. Berger, T. Abel, Ch. H. Page (red.). *Freedom and Control in Modern Society*. New York: Van Nostrand.
- Blau, Peter M. 1964. *Exchange and Power in Social Live*. New York: Wiley and Sons.
- Bocheński, Józef M. 1993. *Co to jest autorytet*. W: *Logika i filozofia. Wybór pism*. Warszawa: PWN.
- Bystroń, Jan S. 1947. *Kultura ludowa*. Warszawa: PWN.
- Chałasiński, Józef. 1938. *Młode pokolenie chłopów*. T.1–4. Warszawa: Państwowy Instytut Kultury Wsi.
- Chlewiński, Zdzisław. 1997. *Kryzys autorytetu*. „Ethos” 1(37).
- Dillard, James Price i Michael Pfau. 2002. *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice*. Thousand, Oaks, CA: Sage Publications.
- Dobrowolski, Kazimierz. 1966. *Studia nad życiem społecznym i kulturą*. Wrocław: Ossolineum.
- Dominian, Jack. 1980. *Autorytet. Chrześcijańska interpretacja psychologicznej ewolucji pojęcia autorytetu – władzy*. Tłum. E. Różalska. Warszawa: PAX.
- Durkheim, Emil. 1968. *Zasady metody socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Durkheim, Emil. 1925. *L'education morale*. Paris: Alcan.
- Dziabała, Stefan. 1973. *Autorytety wiejskie, Studium socjologiczne*. Warszawa: LSW.
- Dziabała, Stefan. 1973. *Teoretyczna i metodologiczna problematyka badań nad autorytetami lokalnymi*. W: S. Widerszpil (red.). *Problemy struktury i aktywności społecznej*. Warszawa: PAN.
- Dzieńdziura, Krzysztof. 1994. *Liderzy w społecznościach lokalnych*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Easton, David. 1953. *The Political System: An Ingurity into the State of Political Science*. New York: Knopf.
- Fairchild, Henry Pratt (red.). 1944. *Dictionary of Sociology*. New York: Philosophical Library.
- Fatyga, Barbara, Grażyna Fluderska i Jerzy Wertenstein-Żuławski. 1993. *Wszystko byłoby z nami w porządku, gdyby nie rzeczywistość. O życiu codziennym w Polsce*. W: K. Kosela (red.). *Młodym być... Młodzież szkolna '92*. Warszawa: Centrum Badań Opinii Społecznej.
- Fiedler, Fred E. 1965. *The Contingency Model: A Theory of Leader Ship Effectiveness*. W: H. Proshansky i B. Seidenberg (red.). *Basic Studies in Social Psychology*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Förster, Friedrich W. 1913. *Autorytet a wolność*. Tłum. Z. Łubianka. Warszawa: Wydawnictwo M. Szczepkowski.
- French, John P. Jr. i Bertram H. Raven. 1971. *The Bases of Power*. W: E.P. Hollander i R.G. Hunt (red.). *Current Perspectives in Social Psychology of Education*. New York: Simon and Schuster.

- Gałąj, Dyzma. 1960. *Autorytety przodujących rolników*. „Kultura i Społeczeństwo” 4: 81–106.
- Gałąj, Dyzma. 1961. *Aktywność społeczno-gospodarcza chłopów. Studium szczegółowe na przykładzie wsi Bocheń powiatu łowickiego*. Warszawa: LSW.
- Giddens, Anthony. 2007. *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Tłum. A. Szulżycka. Warszawa: WN PWN.
- Gilejko, Leszek. 2002. *Potrzeba społecznych autorytetów*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Goćkowski, Janusz i Anna Woźniak. 2002. *Autorytety polskie: Teatr życia publicznego i teatr życia naukowego*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Goćkowski, Janusz. 1980. *Funkcje autorytetów naukowych w świecie uczonych*. W: P. Rybicki i J. Goćkowski (red.). *Autorytet w nauce*. Wrocław: Ossolineum.
- Goćkowski, Janusz. 1984. *Autorytety świata uczonych*. Warszawa: PIW.
- Goćkowski, Janusz. 1998. *Autorytet*. W: *Encyklopedia socjologii*, t. I. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Gołębiowski, Bronisław (red.). 2002. *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Gorzelał, Grzegorz (red.). 2007. *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EURO-REG-u*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Grabski, Władysław. 1936. *System socjologii wsi*. „Roczniki Socjologii Wsi” t.1.
- Guzicka, Dorota. 2005. *Małżeństwo w hierarchii wartości życiowych młodzieży*. „Roczniki Nauk Społecznych”, Tom XXXIII, s. 185–201.
- Hockel, Gunther. 1969. *Management-Enzyklopadie: Das Managementwissen unserer Zeit*. München: Moderne Industrie, s. 804–810.
- Hollander, Edwin P. i James W. Julian. 1971. *Contemporary Trends in the Analysis of Leader Ship Processes*. W: E.P. Hollander i R.G. Hunt (red.). *Current Perspectives in Social Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Homans, George C. 1961. *Social Behavior. Its Elementary Form*. Under the general editorship of Robert K. Merton. New York: Harcourt, Brace and World.
- Homans, George C. 1992. *Podstawowe procesy społeczne*. W: M. Kempny i J. Szmatka (red.). *Współczesne teorie wymiany społecznej. Zbiór tekstów*. Tłum. J. Olbrycht. Warszawa: PWN.
- Hyman, Herbert H. 1959. *Political Socialization: A study in the Psychology of Political Behavior*. Glencoe III: Free Press.
- Jałowiecki, Bohdan. 1989. *Rozwój lokalny*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Jałowiecki, Bohdan i Marek S. Szczepański. 2002. *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*. Tychy: Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach.
- Jałowiecki, Bohdan. 1989. *Rozwój lokalny*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Jałowiecki, Bohdan. 2008. *Polska lokalna od restrukturyzacji do modernizacji*. W: J. Kurczewska (red.). *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

- Jarmoszko, Stanisław. 2007. *Autorytety w strukturach społeczności lokalnych*. W: L. Gilejko (red.). *Lokalizm. Problemy, instytucje i aktorzy*. Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора.
- Kalinowski, Marian. 1982. *Dlaczego rodzice tracą autorytet?*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Kelman, Herbert C. V. i Lee Hamilton. 1989. *Crimes of Obedience: Toward a Social Psychology of Authority and Responsibility*. New Haven: Yale University Press.
- Kieffer, Francis J. 1934. *Autorytet w wychowaniu domowym i szkolnym*. Tłum. K. Bobrowskiej. Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin: Księgarnia św. Wojciecha.
- Kołąkowski, Leszek. 2006. *Charyzmatyczny przywódca, charyzmatyczny nauczyciel*. „Gazeta Wyborcza” 13–14 maja 2006.
- Kosmała, Janina. 1999. *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*. Częstochowa: Wydawnictwo WSP w Częstochowie.
- Kozielecki, Józef. 1986. *Motywacja krytyczna: hipotezy i mistyfikacje*. „Studia Socjologiczne” 1: 31–44.
- Kowalik, Stanisław (red.). 2008. *Autorytety w życiu społecznym*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy.
- Łobocki, Mieczysław. 1994. *Autorytet w wychowaniu*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 9: 5–9.
- Marcińczyk, Bożena. 1988a. *Autorytet osobowy jako ważna wartość w kontaktach międzyludzkich*. W: Z. Oleszkiewicz i Z. Zaborowski (red.). *Problemy samoświadomości, samowiedzy i interakcje między nauczycielem a uczniami*. Warszawa: IKN.
- Marcińczyk, Bożena. 1988b. *O rozumieniu pojęć „autorytet” i „autorytet w pracy”*. *Na marginesie badań sondażowych*. „Studia Socjologiczne” 1(108): 301–313.
- Marcińczyk, Bożena. 1989. *Podmiotowy aspekt autorytetu nauczyciela*. „Nowa Szkoła” 5: 285–287.
- Marcińczyk, Bożena. 1991. *Autorytet osobowy: Geneza i funkcje regulacyjne*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Marczuk, Stanisław. 1982. *Wybrane problemy badań nad wartościami w socjologii polskiej*. „Studia Socjologiczne” 1–2: 263–278.
- Marek, Jadwiga. 1964. *Z badań nad autorytetem w zawodzie rolnika*. „Roczniki Socjologii Wsi” 1: 27–43.
- Mariański, Janusz. 1995. *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mariański, Janusz. 1996. *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Markowski, Daniel. 1968. *Przemiany władzy lokalnej w społecznościach wiejskich*. „Kultura i Społeczeństwo” 3: 165–180.
- McMahon, Christopher. 1994. *Authority and Democracy: A General Theory of Government and Management*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mead, Margaret. 2000. *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Tłum. J. Hołówka. Warszawa: WN PWN.
- Mellibruda, Jerzy. 1986. *Ja – Ty – My. Psychologiczne możliwości ulepszania kontaktów międzyludzkich*. Warszawa: „Nasza Księgarnia”.

- Merton, Robert. 1982. *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: PWN.
- Michels, Robert. 1930. *Authority*. W: D.L. Silly (red.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. The Free Press.
- Michoń, Franciszek. 1976. *Organizacja i kierowanie w przedsiębiorstwie (w świetle socjologii i psychologii pracy)*. Wyd. 2. Warszawa: KiW.
- Mikolejko, Anna. 1991. *Poza autorytetem? Społeczeństwo polskie w sytuacji anomii*. Warszawa: KeyTex.
- Olsen, Marvin E. 1971. *The Process of Social Power*. W: E.P. Hollander i R.G. Hunt (red.). *Current Perspectives in Social Psychology: Readings with Commentary*. New York: Oxford University Press.
- Ossowski, Stanisław. 1982. *O strukturze społecznej*. Warszawa: PWN.
- Ossowski, Stanisław. 1983. *O osobliwościach nauk społecznych*. Warszawa: PWN.
- Parsons, Talcott. 1969. *Struktura społeczna a osobowość*. Warszawa: PWN.
- Parsons, Talcott. 1972. *Szkice z teorii socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Parysek, Janusz. 2004. *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe.
- Pawluczuk, Włodzimierz. 2002. *Świat bez autorytetu*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Peabody, Robert L. 1968. *Authority*. W: D.L. Silly i R.K. Merton (red.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol. 1. New York: The Mcmillan Company.
- Piekara, Andrzej. 2005. *Samorząd terytorialny i inne formy aktywności społecznej dawniej i dziś*. Warszawa: Wydawnictwo TWIGGER.
- Piwowski, Władysław. 1983. *Tradycyjny autorytet księdza w procesie przemian*. W: W. Piwowski (red.). *Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Przeławska, Anna. 2002. *Młodzież i autorytety – refleksje na marginesie wyników badań*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Putnam, Robert. 1995. *Demokracja w działaniu*. Kraków–Warszawa: Znak, Fundacja im. Stefana Batorego.
- Pye, Lucian W. 1962. *Politics, Personality and Nation Building; Burma's Search for Identity*. New Haven: Yale University Press.
- Raciborski, Jacek. 1997. *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego w latach 1989–1995*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rewera, Mirosław. 2008. *Autorytety w świadomości młodzieży licealnej*. Stalowa Wola: Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli KUL.
- Robertson, Roland i Burkart Holzner (red.). 1980. *Identity and Authority. Exploration in the Theory of Society*. New York: St. Martin's Press.
- Rode, Maksymilian. 1988. *Mała encyklopedia teologiczna*. T. I, A–L. Warszawa: Instytut Wydawniczy im. Frycza Modrzewskiego.
- Rogers, Carl R. 1983. *Freedom to Learn of the 80s*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing.
- Rowid, Henryk. 1957. *Podstawy i zasady wychowania*. Warszawa: Wspólna Sprawa.
- Rybicki, Paweł i Janusz Goćkowski (red.). 1980. *Autorytet w nauce*. Wrocław: Ossolineum.

- Schurian, Walter i Karl W. Horst. 1976. *Autoritat und Jugend: zu einer Sozialisations-
theorie des Jugendalters*. Munchen–Basel: Reinhardt.
- Seręga, Zygmunt. 1993. *Czynniki rozwoju lokalnego*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Siemińska, Renata. 1987. *Pożądanee cechy działaczy lokalnych*. W: J.J. Wiatr (red.).
Władza lokalna w warunkach kryzysu. Warszawa: Instytut Socjologii UW.
- Simmel, Georg. 1975. *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Slany, Krystyna. 2002. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowo-
czesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Śliwowski, Bogusław. 2001. *Autorytet w pedagogice*. W: *Wielka encyklopedia PWN*. T.
2. Warszawa: WN PWN.
- Stróżewski, Władysław. 1992. *W kręgu wartości*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Stróżewski, Władysław. 1997. *Mała fenomenologia autorytetu*. „Ethos” 1(37): 32–35.
- Suchodolski, Bogdan. 2003. *Edukacja permanentna. Rozdroża i nadzieje*. Warszawa:
TWWP.
- Sulek, Antoni. 1983. *Wartości życiowe dwóch pokoleń*. „Kultura i Społeczeństwo” 2: 73–87.
- Sulek, Antoni. 1989. *Dążenia życiowe młodzieży polskiej, Międzypokoleniowa stabil-
ność i pokoleniowe zmiany*. „Studia Socjologiczne” 4(115): 139–154.
- Świaniewicz, Paweł, Urszula Klimska i Adam Mielczarek. 2004. *Nierówne koalicje
– liderzy miejscy w poszukiwaniu nowego modelu zarządzania rozwojem*. Warsza-
wa: Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Wydawnictwo
Naukowe Scholar.
- Świda-Ziemba, Hanna. 1998. *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesią-
tych*. Warszawa: Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, Instytut Sto-
sowanych Nauk Społecznych UW.
- Szacka, Barbara. 2003. *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Szaniawski, Klemens. 1980. *Zasada istnienia autorytetu w środowisku naukowym*. W:
P. Rybicki i J. Goćkowski (red.). *Autorytet w nauce*. Wrocław: Ossolineum.
- Szczepański, Jan. 1980. *Autorytet w nauce*. W: P. Rybicki i J. Goćkowski (red.). *Auto-
rytet w nauce*. Wrocław: Ossolineum.
- Szczepański, Jan. 1996. *Władza – Polityka – Indywidualność*. W: A. Jasińska-Kania
i J. Raciborski (red.). *Naród, władza, społeczeństwo*. Warszawa: Wydawnictwo
Naukowe Scholar.
- Sztompka, Piotr. 2002. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Sztompka, Piotr. 2007. *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Sztumski, Janusz. 1980. *Autorytet i prestiż uczonego*. W: P. Rybicki i J. Goćkowski
(red.). *Autorytet w nauce*. Wrocław: Ossolineum.
- Sztumski, Janusz. 1966. *Autorytet i prestiż*. „Ruch Filozoficzny” 3–4: 219–226.
- Tönnies, Ferdinand. 1988. *Wspólnota i stowarzyszenie*. Warszawa: PWN.
- Trutkowski, Cezary i Sławomir Mandes. 2005. *Kapitał społeczny w małych miastach*.
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Turos, Lucjan. 2002. *Autorytet moralny Ignacego Solarza*. W: B. Gołębiowski (red.).
Autorytety polskie. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Turowski, Jan. 1963. *Problem struktury społecznej regionu rolniczo-przemysłowego*.
„Przegląd Socjologiczny” t. XVII nr 1: 53–66.

- Turowski, Jan. 1949. *Zmiany społeczne wsi a miast. Na podstawie socjografii wsi Nasutów w okresie od r. 1800 do 1946*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Turowski, Jan. 1977. *Spoleczność lokalna*. „Studia Socjologiczne” 3: 105–129.
- Tuziak, Arkadiusz, Bożena Tuziak, Dorota Bobrecka-Jamro i Władysława Jastrzębska. 2006. *Innowacyjność i rozwój. Zakres i formy aktywności innowacyjnej administracji publicznej Podkarpacia w procesie trwałego rozwoju regionu*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Tuziak, Bożena. 2003. *Elity władz gminnych wobec przemian systemowych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Wagner, Iwona. 2005. *Stalość czy zmienność autorytetów. Pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wasilewski, Jacek (red.). 2006. *Powiatowa elita polityczna. Rekrutacja, struktura, działanie*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Weber, Max. 2002. *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Warszawa: WN PWN.
- Wejland, Andrzej P. 1970. *Autorytet rodziców i rodzinna wspólnota wartości*. „Studia Socjologiczne” 3: 117–144.
- Wiatr, Jerzy J. (red.). 1987. *Władza lokalna w warunkach kryzysu*, Warszawa: Instytut Socjologii UW.
- Wiatr, Jerzy J. (red.). 1998. *Władza lokalna w warunkach demokracji. Raport z badań*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wieruszewska, Maria. 2002. *Autorytet niedoceniany, czyli puste miejsce w polu działania liderów wiejskich*. W: B. Gołębiowski (red.). *Autorytety polskie*. Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”.
- Witkowski, Lech. 2008. *W tygł paradoksów autorytetu (przechadzki filozoficzne w poszukiwaniu dyskursu)*. W: S. Kowalik (red.). *Autorytety w życiu społecznym*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy.
- Zaborowski, Zbigniew. 1980. *Z pogranicza psychologii społecznej i psychologii osobowości*. Warszawa: PWN.
- Zieleniewski, Jan. 1976. *Organizacja i zarządzanie*. Wyd. 5. Warszawa: PWN.
- Ziółkowski, Jacek. 2007. *Socjotechnika autorytetu politycznego*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Znanięcki, Florian. 1973. *Socjologia wychowania*. Warszawa: PWN.
- Znanięcki, Florian. 1974. *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*. Warszawa: PWN.
- Znanięcki, Florian. 1976. *Spoleczna rola uczonych a historyczne cechy wiedzy*. „Przeгляд Socjologiczny” 28: 110–153.
- Żebrowska, Maria i Łuczyńska Barbara. 1969. *Problem autorytetu rodziców w świetle badań nad nieletnimi z zakładów wychowawczych i poprawczych*. „Psychologia Wychowawcza” 4: 381–397.

Authority as a Social Phenomenon. Local Dimension

Summary

The article aims at demonstrating that authority is a complex and multifaceted phenomenon. An overview of numerous definitions and theories of authority serves as a point of departure that leads to the reconstruction of the typologies of authority existing in social sciences and to qualifying the functions of authority. The place of the phenomenon in social life is revealed by the analysis of its key operation mechanisms and impact areas. Theoretical definitions and typologies form the background for concentrating on authority in local communities, since its social role (e.g. inspirational, regulatory and integrative) at this level is exceptionally important from the perspective of social order maintenance and local communities' development.

Key words: authority, typology of authority, functions of authority, authority at the local level.